
Notes sobre un patrimoni agrícola altempordanès. El Coll de Roses (segles XVII-XX)

Per JOSEP M. BARRIS I RUSET
LLUÍS BUSCATÓ I SOMOZA

1. INTRODUCCIÓ⁽¹⁾

La utilització de la documentació generada en la creació, gestió i engrandiment de patrimonis agraris s'està demostrant en els darrers anys com una font primària excepcional per a comprovar en un marc més o menys reduït o acotat ("microhistòria") la descripció i la interpretació de diversos processos històrics més amplis i generals. Al mateix temps, l'ús de documentació patrimonial ha permès que el nostre coneixement de realitats històriques d'àmbit local o, fins i tot, regional, hagi millorat enormement,⁽²⁾ permetent la reinterpretació de determinades realitats històriques.

L'aportació que presentem tot seguit, nascuda de la investigació en un d'aquests arxius patrimonials, pretén donar a conèixer en profunditat un personatge de la segona meitat del segle XIX, Miquel Coll i Caritg, que en molts aspectes pot representar l'arquetipus d'hisendat de la regió de Girona, tant per la seva manera de gestionar el patrimoni familiar com per les conviccions ideològiques que defensà al llarg de la seva vida. De fet, però, Miquel Coll i Caritg, com a membre cabdal d'una nissaga de propietaris agrícoles altempordanesos, és una simple excusa per endinsar-nos en la investigació dels orígens del patrimoni Coll i per analitzar les principals característiques del seu desenvolupament històric. L'objectiu, així plantejat, pretén dibuixar el desenvolupament i la consolidació de la propietat agrària més important de la vila de Roses durant bona part dels segles XIX i XX. Tot i que les seves propietats depassen els límits estrictes del terme municipal rosinc, centrarem la nostra atenció primordialment en l'aportació de la família Coll a un patrimoni més ampli que incloïa extenses propietats provinents de la família Caritg a la zona de l'Alta Garrotxa, branques diferents d'un sol patrimoni unit a través del matrimoni d'un hereu i una pubilla.

1. Els autors volen agrair sincerament el treball de crítica, sempre constructiva, raonada i apassionada, que ens han dispensat Rosa Congost i Pere Gifre, de qui ens hem aprofitat abastament dels seus coneixements del tema.

2. Per a una visió general de les possibilitats de la documentació patrimonial, vegeu GIFRE i RIBAS, Pere, "Arxius patrimonials per a la història agrària" a *Revista de Girona*, núm. 135, Diputació de Girona, (juliol-agost 1989), pàgs. 62-63.

Ultra l'anàlisi històrica del patrimoni i l'esbós biogràfic del membre més destacat de la nissaga, volem aportar en aquest article un estudi sincrònic de l'estructura de la propietat del patrimoni centrat en el darrer terç del segle XIX, posant de manifest les característiques que el permeten definir (extensió, cultius, formes d'explotació, etc.). Fa pràcticament vint anys que Dolors Armengol treballà en la caracterització agrària de les terres de l'Alt Empordà.³⁾ Roses hi era contemplat i, per tant, l'ocasió és immillorable per aprofundir en els resultats obtinguts per Armengol i provar de conèixer millor el sector agrari rosinc mitjançant el cas concret de Miquel Coll i Caritg, el qual, d'altra banda, ha restat tradicionalment en un segon pla davant la força d'atracció de la pesca.

Finalment, volem fer esment del gran tema subjacent en bona part del treball: l'impacte de la revolució liberal en les relacions de producció que s'estableixen entre els propietaris i els no propietaris, que suposà:

*"...la consolidació i respecte a uns drets de propietat privats existents i, per tant, l'aprovació i la legitimació d'unes determinades relacions d'explotació."*⁴⁾

Efectivament, la forma com s'exerceix la condició de propietari agrícola al llarg del segle XIX restarà determinada per les expectatives, gairebé sempre acomplertes, que ofería el nou marc jurídic i social que imposà la revolució liberal per sobre d'àmplies capes socials de jornalers i menestrals.

Per cloure aquesta introducció, cal indicar el caràcter provisional de moltes de les hipòtesis de treball que es presenten, atès que l'arxiu patrimonial de la família Coll de Roses està encara sense organitzar i descriure, situació que no és impediment perquè estigui obert al públic investigador a causa de la seva riquesa històrica. Una vegada més, doncs, s'ha de posar en relació la qualitat organitzativa dels arxius amb la riquesa de la recerca històrica, clarament determinada per les possibilitats de la documentació custodiada als nostres arxius públics i privats.

2. ELS ORÍGENS PATRIMONIAL I FAMILIAR DELS COLL

La família Coll és una de les nissagues més tradicionals i arrelades al poble de Roses. Serà la creadora, al segle XVII, i l'administradora, fins a l'actualitat, del patrimoni agrari més important de la població i l'únic d'una certa entitat que ha arribat als nostres dies. Les primeres dades que hom té sobre la creació d'aquest patrimoni, bàsicament de la segona meitat del segle XVII, ens informen de la compra per part de Josep Coll de l'anomenat mas Roig, que posteriorment passarà a denominar-se mas Modern o mas Coll.⁵⁾ El mas

3. ARMENGOL i CUSTAL, Dolors, "La agricultura en el Alto Ampurdán a mediados del siglo XIX", a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 19 (1979-1980), pàgs. 11-137.

4. CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres*, Vic, Eumo, pàg. 190.

5. Per altres dades d'època medieval, vegeu: RABELL i COLL, Joan, *Els masos de Roses*, Girona, Ajuntament de Roses, 1991, pàgs. 17-19. No obstant això, cal informar que existeixen greus errades informatives.

era propietat de Paula Roig, vídua de Nicolau Roig, notari públic de Roses i de Girona.⁽⁶⁾ Paula, en una data sense determinar, però posterior a 1666, es casà amb Josep Coll, hereu de la família.⁽⁷⁾ Posteriorment, el 30 de juny de 1679, Josep Coll comprà el mas a la seva pròpia muller,⁽⁸⁾ passant a ser-ne el propietari útil, mentre que la senyoria directa continuava pertanyent a l'abat del monestir d'Amer i de Roses.

La causa d'aquesta sorprenent compra s'ha de cercar, a tall de mera hipòtesi, en una actuació de Josep Coll tendent a poder deixar la propietat del mas als seus propis hereus. En no haver descendència directa del matrimoni, la propietat del mas hauria retornat, molt possiblement, als familiars del primer marit de Paula. Així, d'aquesta manera, el seu segon marit s'assegurava que la propietat restés en mans de la seva família de sang quan ell i la seva esposa morissin. En tot cas, la manca de documentació conservada ens priva de saber les causes de la compra de l'esmentat mas.

Pocs anys després, el 12 de març de 1687, Josep Coll adquireix la propietat útil del mas Alzeda, situat també en el terme municipal de Roses, al donzell de Sant Feliu de Guíxols Felix Domènech,⁽⁹⁾ el qual en les seves memòries detalla els motius de la venda:

6. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, "Encarregament de part de censal de 50 lliures barceloneses fet per Joseph Coll pages de Rosas ab penal obligacio del mas Roig del terme de Rosas, lo qual censal se fa y (...) D. Salvi Regordera notari public de Girona, de 19 de novembre de 1679, en poder del notari de Girona Josep Nato", capsa 4.

7. El 22 d'agost de 1666 naixé Maria Coll i Berta, filla del primer matrimoni de Josep Coll amb Margarida Berta: Arxiu Parroquial de Roses, Llibres Sacramentals, Llibre de Batejos, núm. B1.

8. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, època de 73 lliures barceloneses, 12 sous i 6 diners feta a favor de Josep Coll per Arnau Seguí, fuster de Selva de Mar, de 7 de desembre de 1682, capsa 3; època de 265 lliures barceloneses feta a favor de Martí Coll per Miquel Pijaume, de 22 d'abril de 1691, en poder del notari de Castelló d'Empúries Narcís Camps, capsa 3; el lector pot comprovar com només disposem de notícies indirectes sobre la compra, atès que l'escriptura de compravenda, en poder del notari de Castelló d'Empúries Narcís Camps, no ha pogut ésser localitzada a l'Arxiu Històric de Girona. Les referències documentals consultades són les següents: AHG, Protocols Notarials, notaria de Castelló d'Empúries, manual de Jaume Pagès de 1678-1679, sig. 1418; protocol de Jaume Pagès de 1679, sig. 1420; manual de Miquel Pastell de 1678-1679, sig. 1464; protocol de Miquel Pastell de 1678-1679, sig. 1465.

9. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, "Apocha i cecio *ad tuendum* firmada per lo procurador dels Administradors de la Causa pia Instituida y firmada per lo R^m Pere Mir q^o p^{re} y sacrista del lloch de St Gregori a Joseph Coll pages de la villa de Rosas de cent lliuras Bar per pencions de quatra diferents censals", de 4 de març de 1689, en poder del notari de Girona Raimon Vila, capsa 3; "lluicio de censal eo Apocha y cessió *ad invendum* de quantitat 12 ll. 10 s. firmada per los administradors dels aniversaris de Rosas á favor de Joseph Coll de dita Vila, de 14 de desembre de 1689, en poder del notari de Castelló d'Empúries Miquel Pastell, capsa 2; autos de Narcís de Domènech contra Joan Coll i Isern per la propietat del mas Alzeda, 1823, capsa 4. De la mateixa manera que en el cas del mas Roig o Coll, no disposem de l'escriptura de compravenda original, atès que el notari que protocolitzà la transacció fou el mateix Narcís Camps esmentat anteriorment. Per tant, només podem donar fe de les referències documentals consultades, que són les següents: AHG, Protocols Notarials, notaria de Castelló d'Empúries, protocol de Miquel Pastell de 1686-1687, sig. 1479; manual de Miquel Pastell de 1686-1687, sig. 1480; protocol de Jaume Falcó de 1686-1687, sig. 1508; manual de Jaume Falcó de 1686-1687, sig. 1509.

“La Alzeda que vení a Joseph Coll hera una heretat que avia cet anys que no s.i cullia, ni espectava de cullir-i perquè y faltava casa y además que per estar tant cerca de Rosas no-s trobava qui la volgués manar”.⁽¹⁰⁾

En realitat, es tractava d'una venda obligada pel pagament de deutes, com veurem. D'altra banda, hom comprova com el mas Alzeda no estava aixecat encara el 1687, fet que permetria suposar l'existència d'un mas anterior situat a uns 1.500 metres al nord-est de l'actual mas Alzeda i anomenat possiblement igual.⁽¹¹⁾

El preu de la compra fou de 675 lliures.⁽¹²⁾ Tanmateix, el 10 d'agost de 1729, Joan Coll hagué de pagar 200 lliures més per la renúncia de qualsevol dret que Antoni Domènech, fill del venedor, pogués tenir sobre el mas.⁽¹³⁾ La raó era que Pere Domènech, avi de l'esmentat Fèlix, en el seu testament de 16 de novembre de 1648, deixà estipulada la prohibició d'alienar qualsevol propietat del seu patrimoni als seus hereus. No obstant això, i per tal de fer front als deutes que el mateix Pere deixà, el seu nét Fèlix hagué de vendre el mas Alzeda de Roses, domini, d'altra banda, que quedava lluny de la seva residència habitual de Sant Feliu de Guíxols. A pesar de l'esmentada renúncia d'Antoni Domènech i sobre la base de la condició testamentària de Pere Domènech, Narcís Domènech, nét d'Antoni, plantejà una reclamació judicial el 1823 per tal de recuperar la possessió del mas, actuació que no degué reïxir.⁽¹⁴⁾ Tanmateix, la família Domènech conservà el domini directe del mas fins a l'any 1868, en què fou venut a Benet i Miquel Coll.⁽¹⁵⁾

Quan mor Josep Coll, probablement l'any 1690, havia posat les primeres bases econòmiques i territorials del patrimoni Coll, que ja en aquest període

10. Biblioteca del Palau de Peralada, Recull de documents i notes de la Família Domènech, Ms. Reg. 17.757, pàg. 188. Hem d'agrair l'amabilitat de Pere Gifre que ens ha facilitat aquesta referència.

11. RABELL i COLL, Joan, *Els masos...*, pàgs. 63 i 218. De fet, Rabell identifica dos masos, l'Alzeda i el mas Antic de l'Alzeda. El problema es planteja quan del mas Antic de l'Alzeda no troba cap informació mentre que del mas Alzeda hi documenta una casa –almenys anomena *un mas*– des del 1385. Amb anterioritat (1362), hi havia, si més no, un molí i una resclosa. Probablement, Rabell confongui lamentablement les informacions d'un mas i de l'altre. En tot cas, queda clar que el mas Alzeda ha d'ésser posterior a 1687.

12. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, autos de Narcís de Domènech contra Joan Coll i Isern per la propietat del mas Alzeda, 1823, capsa 4. Si no s'esmenta el contrari, totes les notícies referents al mas Alzeda procedeixen d'aquesta font. Per altres informacions històriques sobre el mas Alzeda, vegeu RABELL i COLL, Joan, *Els masos...*, pàg. 63, encara que no estem del tot d'acord amb les informacions referents al segle XVIII.

13. En l'arxiu patrimonial de la família Coll de Roses no s'ha conservat la renúncia, però, malgrat tot, sabem que era en poder del notari de Castelló d'Empúries Narcís Camps. Tanmateix, aquest Narcís Camps no és el mateix notari que l'esmentat més amunt.

14. La documentació del judici no és completa i hi manca la seva resolució.

15. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, “Notas del 30 mayo 1868 hasta su fin por M. Coll”, en una llibreta encapçalada amb el títol de *Aquesta llibreta Es de Joseph Caritg y Coll Pages de Llorona*, capsa 3. També, RABELL i COLL, Joan, *Els masos...*, pàg. 63.

dóna proves d'un remarcable poder econòmic a nivell local. A tall d'exemple, hom pot citar l'encàrrec testamentari que executà el seu germà Martí (?-20/4/1713), a hores d'ara el nou hereu de la nissaga, consistent en l'erecció d'un retaule barroc per l'altar major de l'antiga església parroquial de Santa Maria, situada a l'antiga vila medieval. El cost d'aquesta obra va ascendir a la quantitat gens menyspreable de 150 dobles d'or, sufragades en 2/3 parts per Martí Coll i la resta per la universitat de la població.⁽¹⁶⁾

Tanmateix, davant aquesta situació econòmica, la qüestió central és conèixer d'on extreu Josep Coll el capital necessari per realitzar aquestes destacables inversions en propietats rurals? Amb certesa encara no som capaços d'oferir una imatge nítida d'aquest procés, però si hom investiga d'altra documentació, és possible de localitzar algunes dades que permeten intuir-ne l'origen. En primer lloc, les notícies sobre Josep Coll són escasses i no aclareixen la formació d'un capital destacat. Efectivament, hom troba Josep Coll com a arrendatari del vintè de la terra de la universitat de Roses (redelme) els anys 1667 i 1688, dels drets de pastura del bestiar de llana el 1668 i 1669 i del terç i el vintè de l'heretat de la Garriga a la universitat el 1689.⁽¹⁷⁾ El 1680 fou escollit cònsol tercer de la universitat i durant el període 1687-1690 en fou el clavari. Per tant, res no fa suposar una acumulació de capital extraordinària en quantitat i ràpida en el temps. Cal, conseqüentment, obrir una via d'anàlisi que s'haurà de comprovar documentalment.

En els capbreus realitzats per l'abat de Santa Maria de Roses, estudiats en un recent treball de recerca per Marcel Pujol, s'han pogut documentar diversos personatges amb el cognom Coll des del segle XIV fins al segle XVI, algun dels quals molt probablement fou un avantpassat de la família estudiada, possibilitat que no ha passat desapercebuda pel mateix Marcel Pujol:

"Aquest [en parlar dels homes propis] és el cas de Pere Coll, un home propi de l'abat, el qual podria molt ben ser l'avantpassat de la família Coll, que veurem al segle XVI, tots els membres de la qual es dedicaven al comerç i tenien un bon nombre de propietats segons el capbreu de 1500".⁽¹⁸⁾

La possibilitat és atractiva, encara que actualment no passi d'una mera hipòtesi de treball. Tot i que no es pot afirmar amb seguretat la relació familiar que aquests personatges baixmedievals mantenen amb els primers membres de la família Coll identificats de mitjan segle XVII, atès que la docu-

16. BARRIS i RUSET, Josep; PUJOL i HAMELINK, Marcel, "El retaule barroc de l'església de Santa Maria de Roses" a *Programa de Festa Major*, Figueres, Ajuntament de Roses, (1996), sense numerar. També, SERNA i COBA, Èrika; SERRA i PERALS, Joan, "Retaules i retaulistes de l'Alt Empordà (1650-1700)" a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 30 (1997), pàgs. 297-336.

17. GIFRE i RIBAS, Pere, "Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries, 1659-1705" a *Recerques*, núm. 33 (1996), pàg. 69. A més, les altres dades sobre Josep Coll han estat facilitades per Pere Gifre, al qual hem d'agrair una altra vegada la seva disponibilitat.

18. PUJOL i HAMELINK, Marcel, *La vila de Roses (segles XIV-XVI)*, Figueres, Ajuntament de Roses, 1997, pàg. 104.

mentació patrimonial no és tan reculada en el temps i els registres parroquials no permeten anar més enllà de la segona meitat del segle XVII, és plausible d'identificar la línia directa entre uns i altres. En aquest cas, hom caracteritzaria els Coll dels segles XIV-XVI com una família dedicada plenament a les activitats comercials. Els capbreus de 1500, 1551 i 1565 els qualifica pràcticament sempre de “mercaders”.⁽¹⁹⁾ Tanmateix, hom desconeix els detalls de la seva activitat econòmica: amb quins productes comerciaven, els llocs de trànsit i d'intercanvi, el volum i/o la magnitud del negoci, etc. Per contra, i això permet d'especular amb algunes certes, podem endevinar la seva posició econòmica privilegiada en el conjunt de la vila en funció de les finques urbanes declarades a l'abat de Roses. En el primer capbreu disponible, de 1304, els declarants anomenats Coll, dels quals un és home franc i uns altres dos són homes propis, sumen un total de 3 cases.⁽²⁰⁾ En canvi, en la següent declaració de 1361, és a dir, després dels primers estralls seriosos de la crisi baixmedieval iniciada amb “lo primer any dolent” de 1333, podem identificar un salt quantitatiu important en les figures de Bartomeu Coll (5 cases, 1 casal i 1 verger) i Pere Coll (3 cases i 1 verger).⁽²¹⁾ Cal destacar que ambdós eren homes propis de l'abat del monestir de Santa Maria de Roses, condició jurídica que no era impediment perquè fossin:

“...sovint membres destacats de les comunitats rurals i [els quals] convenia controlar-los...per tant, podien ser els homes més rics dels dominis senyorials, tot i ser homes del senyor.”⁽²²⁾

Fins i tot, Pere Coll, malgrat la condició jurídica d'home propi, donava nom a un carrer el 1361.⁽²³⁾ Pujol remarca com els homes propis, els remences, aconsegueixen reixir millor de la crisi iniciada a mitjan segle XIV que molts homes lliures, atenent estrictament a l'evolució de les propietats d'uns i altres.⁽²⁴⁾ Continuant amb l'any 1500, els germans Antoni, Joan i Bartomeu Coll, tots ells mercaders, declaren posseir 2 cases a la vila i una botiga al port cadascun (en total, 6 cases i 3 botigues).⁽²⁵⁾ En el següent capbreu, 1551, hom comptabilitza com a propietats pertanyents a la família Coll 9 cases, 1 paller i 1 botiga al port,⁽²⁶⁾ dades que reforcen l'avenç econòmic i mercantil de la família en el transcurs de la primera meitat del segle XVI. Finalment, el buidatge del capbreu de 1565 dona 5 cases, 3 corral·ls o pallers, 1 verger i 3 botigues al port, una de les quals està totalment enderrocada.⁽²⁷⁾

El problema central és lligar aquesta nissaga de mercaders baixmedievals, l'última notícia dels quals és de 1565, amb el primer membre identificat de la

19. PUJOL i HAMELINK, Marcel, *La vila de Roses...*, pàgs. 197-198.

20. PUJOL i HAMELINK, Marcel, *La vila de Roses...*, pàgs. 107-108.

21. PUJOL i HAMELINK, Marcel, *La vila de Roses...*, pàgs. 105 i 112.

22. PUJOL i HAMELINK, Marcel, *La vila de Roses...*, pàgs. 103-104.

23. PUJOL i HAMELINK, Marcel, *La vila de Roses...*, pàg. 104.

24. PUJOL i HAMELINK, Marcel, *La vila de Roses...*, pàg. 105.

25. PUJOL i HAMELINK, Marcel, *La vila de Roses...*, pàgs. 117-119.

26. PUJOL i HAMELINK, Marcel, *La vila de Roses...*, pàgs. 124-126.

27. PUJOL i HAMELINK, Marcel, *La vila de Roses...*, pàgs. 127-132.

família, Josep Coll, als voltants de 1667. Cal tenir en compte que la situació de la població a mitjan segle XVII no devia ésser gaire falaguera. En el transcurs del setge francès a la plaça forta de Roses, es destruïren prop d'una tercera part de les cases de la població i moriren unes 200 persones a causa de la voladura, l'11 d'abril de 1645, dels magatzems de pólvora situats al costat del baluart de Sant Jordi.⁽²⁸⁾ Posteriorment, malgrat la reorganització de la universitat de Roses el 1663⁽²⁹⁾ —després de 24 anys en què el comandament de la fortalesa militar assumí les funcions de la universitat—, la situació socioeconòmica de la població no devia ésser gaire millor quan Pere Gifre esmenta que el 1665:

“Amb aquesta situació, la població de Roses va haver de subsistir fora vila, amb barraques prop de la platja, ja que només unes tres o quatre persones vivien dins les muralles de la ciutat ‘per tenir ocupada la dita vila los soldats de la guarnissió’ es diu encara el 1665; la població pagesa, poca i en disminució havia hagut de resistir en els masos del terme, molts dels quals, però, havien quedat deshabitats i destruïts”.⁽³⁰⁾

Aquesta visió de la ciutat és refermada per Díaz Romañach, quan esmenta que el 1675:

“...la població va quedar reduïda a uns 50 veïns, que van haver de viure en cabanes per manca d'un altre recurs, i que van haver de celebrar els seus consells a l'aire lliure per no tenir millor recer.”⁽³¹⁾

En aquest context, no ha d'estranyar que no trobem Josep Coll com un dels màxims propietaris de Roses el 1663, que no aparegui en cap de les tres bosses en el moment de restablir la universitat i que només l'identifiquem com a cònsol tercer el 1680, atès que és probable que la família, davant la difícil situació creada pels conflictes bèl·lics, marxés com tantes altres de la vila. La mediocre rellevància social de Josep Coll en les dècades de 1660 i 1670 es podria explicar per la residència fora de la vila o, almenys, per una residència intermitent durant un període significatiu de temps. El seu retorn vindria lligat a un canvi d'estratègies econòmiques, amb l'adquisició del mas Roig pocs anys després de la seva tornada⁽³²⁾ i la inversió de capitals en l'agricultura, abandonant definitivament el comerç i la residència al nucli urbà. Amb tot, cal

28. BAIG i ALEU, Marià, “La vila de Roses en els segles XVI i XVII” a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 21 (1988), pàgs. 160-161.

29. GIFRE i RIBAS, Pere, “Universitats endeutades...”, pàg. 56.

30. GIFRE i RIBAS, Pere, “Universitats endeutades...”, pàgs. 56-57.

31. DÍAZ i ROMAÑACH, Narciso, *Roses, una vila amb història*, Barcelona, Ajuntament de Roses, 1991, pàgs. 81-82. Malgrat tot, l'autor no cita la font d'on extreu la informació.

32. La fixació de la residència al camp per motius bèl·lics en aquesta zona empordanesa és un tema documentat en GIFRE i RIBAS, Pere, “Universitats endeutades...”, pàg. 57. El procés s'inicia anteriorment, amb motiu de la Guerra dels Segadors, però és plausible creure que amb el retorn de la família Coll a Roses se seguís aquesta mateixa tendència de ruralitzar la residència, tot cercant una major seguretat, almenys en comparació a una vila encerclada per una fortificació militar en ple ús, i evitant les molèsties derivades de la convivència forçosa amb les tropes de la guarnició.

repetir que només són hipòtesis de treball que s'hauran de documentar o provar posteriorment. En tot cas, creiem que és una línia d'investigació prou atractiva per esmerçar-hi en el futur nous esforços.

En definitiva, hom comprova com la família Coll, malgrat ésser homes propis depenents d'un senyor feudal, és capaç d'aprofitar la crisi baixmedieval per consolidar una posició econòmica prou avantatjosa al segle XVII, moment en el qual es dona el pas a invertir els capitals obtinguts de les activitats comercials en possessions i béns agrícoles. Aquesta transformació no ha d'estranyar gens en el context d'una societat d'Antic Règim, en què era usual la conversió dels guanys obtinguts a través del comerç en propietats agrícoles. Tot i ser menys productives, eren vistes com una inversió més segura, alhora que ennoblia el comprador, ja que les activitats mercantils no eren socialment tan ben considerades com les agràries. És, en definitiva, un procés usual en moltes famílies enriquides amb la crisi baixmedieval. En tot cas, aquesta línia de treball hauria d'ésser contrastada amb altres informacions, sobretot dels segles XVI i XVII, molt probablement d'origen notarial.

No obstant això, els orígens comercials de l'acumulació de capitals de la família Coll, no es pot obviar el recurs constant al deute, generalment sota la forma de creació de censals concedits per institucions de caràcter religiós (beneficis, causes pies, etc.). Malgrat que hem passat per alt el tema en aquestes ratlles –i que deixem per a una propera ocasió–, una ràpida i somera revisió de la documentació patrimonial dels Coll dels segles XVII i XVIII confir-

Imatge 1: Vista general del mas Coll a principi de segle XX. El mas fou àmpliament reformat en el transcurs del segle XVIII. Arxiu Municipal de Roses. Col·lecció Coll, registre núm. 7.054.

ma el recurs al censal, més com a forma d'inversió que com a endeutament, almenys en moments determinats, posant de manifest el caràcter ambivalent d'aquesta forma de crèdit.⁽³³⁾

En el transcurs del segle XVIII, època de la qual hom posseeix poques dades dels Coll, s'opera bàsicament una consolidació tant de la família com del patrimoni que gestionaven. En tot cas, no sembla que les aliances matrimonials del període fossin excessivament destacables. En aquest sentit, hom troba consecutivament les filles d'un pagès benestant de Peralada (Maria Oliva), casada amb Joan Coll i Mitjavila (17/9/1697-?), de l'apotecari de Cadaqués (Serafina Fina i Rubiés) i la germana d'un canonge de Vilabertran (Pràxedis Guilana), les dues últimes casades amb Bartomeu Coll i Oliva (22/1/1716-?). És interessant comprovar com l'estratègia matrimonial de Bartomeu Coll i Oliva i el seu fill hereu, Francesc Coll i Fina (?-20/8/1813), fruit del primer matrimoni del pare, s'encaminava a assegurar per totes les vies possibles la transmissió i l'engrandiment del patrimoni, atès que el fill es casà amb la filla del primer matrimoni de Pràxedis Guilana amb Joan Isern, aconseguint així incorporar els béns provinents de la branca Isern, patrimoni localitzat bàsicament a l'entorn de Figueres i rodalies. En definitiva, pare i fill, Bartomeu Coll i Oliva i Francesc Coll i Fina, es casaren amb la mare i la seva filla, segellant una unió patrimonial fructífera.

Al mateix temps, els successius hereus de la família continuen essent senyors útils de les seves propietats. A tall d'exemple, Francesc Coll i Fina encara reconeix com a senyor directe l'abat del monestir d'Amer i de Roses en dues capbreuacions de 15 de febrer i 28 de maig de 1786,⁽³⁴⁾ malgrat que els pagaments dels delmes no eren satisfets amb puntualitat,⁽³⁵⁾ tot i que el mas Coll devia ser una de les propietats més importants econòmicament de l'esmentat abat a Roses. Evidentment, la reacció senyorial es produeix en aquest moment, en un intent d'evitar la pèrdua definitiva d'unes rendes prou sucoses.⁽³⁶⁾ Conseqüentment, els Coll hauran de satisfer religiosament, a partir d'aquestes dates, les càrregues imposades pel seu principal senyor directe, l'abat d'Amer i de Roses. El 1789, per exemple, Francesc Coll i Fina paga la dècima del molí, consistent en dos quartons d'ordi i 1 lliure i 10 sous, al monestir d'Amer i de Roses.⁽³⁷⁾ De fet, aquesta situació corrobora la imatge que del

33. PADRÓS, Joan Antoni, "Els masos i el crèdit. Moments de l'endeutament a la vall d'en Bas (segle XVI)" a *Recerques*, núm. 35, (1997), pàg. 11.

34. En poder dels notaris de Castelló d'Empúries Esteve Camps i Manuel Margarit, respectivament.

35. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, definició i àpoca atorgada per l'abat del monestir d'Amer i de Roses a favor de Francesc Coll i Fina, el 12 de juny de 1786, capsa 1.

36. La reacció senyorial del segle XVIII ha estat posada de manifest per la regió de Girona a: PORTELLA, Jaume; SANZ, Antoni Ll., "Reacció senyorial i resistència pagesa al domini de la catedral de Girona (segle XVIII). Notes per a una recerca" a *Recerques*, núm. 17, (1985), pàgs. 141-151.

37. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, "Llibre ahont se (...)oban continuats aixis las pensions de censals (...) fan diffarents com altres deutes ami Joan Isern alias Montaner Pages de la Vila de Figueras", capsa 3.

pagament dels delmes a final del segle XVIII ofereix Rosa Congost, en la qual els senyors directes recobren l'empenta necessària per fer-los complir:

“Durant l'època que estudiem trobem nombrosos casos de reivindicació de dominis directes aparentment oblidats; sembla com si, després d'una etapa llarga d'ensopiment, el domini directe hagués recobrat la força que li era pròpia”.⁽³⁸⁾

Un cas similar de reacció senyorial i de resistència pagesa al pagament dels delmes al senyor directe el trobem en el mas Boscà el 1790, quan encara era propietat de Joan i Josep Caritg, és a dir, en una data anterior a la incorporació del patrimoni Caritg a la família Coll. Poc temps després que els Caritg comprassin el mas Boscà en pública subhasta, l'abat d'Amer i de Roses intenta veure reconeguts els seus drets com a senyor directe de la propietat i demana que li sigui pagat el lluïsmen que se li deu per la venda. Aquesta pretensió, però, no serà acceptada pels nous propietaris i s'iniciarà una llarga lluita judicial on cadascú intentarà fer prevaler els seus propis interessos. L'abat d'Amer exigeix el pagament dels drets dominicals l'1 de juliol de 1790:

“Molt señor meu: segons us havia promes al (...) a mes, ja hauria dias ha de haver pagat lo lluisme del mas Busca de Rosas de q. ell me digué q. sent (...)nado una compra: si un no ve promptament a pagarlo no li faré cap gracia.”⁽³⁹⁾

La resposta dels Caritg no es féu esperar i el 30 de juliol li comunicaren el desconeixement que tenien dels seus drets i, alhora, li demanaven més informació:

“...y baix lo cert antecedent de no tenir (...) noticia ni lo menor coneixement de algun titol o acte justificatiu de domini directe en la estensió de dit mas, se fa precis per treactar lo assunto pacificament. com desitjam el que V.S tinga la bondat de informarnos y notificarnos los titols, en que preten fundar son domini”.⁽⁴⁰⁾

La resposta de l'abat, el 2 d'agost, fou clara: en primer lloc, els Caritg havien de pagar el domini i després hom parlaria dels títols:

“... en venir a pagar lo lluisme q. a la ocasió aquí los manifestare los titos q. acreditan mon dret y lo que applicui a mi”.⁽⁴¹⁾

La proposta de l'abat no va convèncer, evidentment, als Caritg, que el 12 d'agost li reiteraren la seva demanda de més informació referent als drets sobre el domini directe de l'abadia:

38. CONGOST, Rosa, *Els propietaris i...*, pàg. 41.

39. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de l'abat d'Amer i de Roses a Joan i Josep Caritg, d'1 de juliol de 1790, caps 14.

40. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Joan i Josep Caritg a l'abat d'Amer i de Roses, de 30 de juliol de 1790, caps 14.

41. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de l'abat d'Amer i de Roses a Joan i Josep Caritg, de 2 d'agost de 1790, caps 14.

“...seria millor se dignas V.S (...) copiar los referits titols per poderlos fer consultar poden de eix modo asegurar Nostre partit...”.⁽⁴²⁾

L'abat, però, potser a causa de la feblesa de la documentació en què basava els seus drets, es negava a enviar aquesta informació i el 21 d'agost exigia d'una manera cada cop més ferma el pagament del lluisme:

“Me demanaren q. los doni noticia dels titols, los prometi enseñarlos a la ocació q. vingueren a pagar lo lluisme. ara sollicitan q. los envie copia de aquells. Son estos tants q. me costaria molt fer los copiar sobrat he fet en lo q. los prometi”.⁽⁴³⁾

Davant la manca de resposta dels Caritg a les seves demandes, l'abat d'Amer tornarà a insistir el 10 de setembre:

“Los fiiu la gracia ab la condicio de qe pagueren sens disputar lo lluisme. no fare res mes q. esperar al 9bre y los acudiré en justicia perq. paguin lo siga y sens gracia alguna”.⁽⁴⁴⁾

Finalment, però, el 12 d'octubre davant el nul resultat que tenien les seves demandes, l'abat comença a cedir i els envia una còpia manuscrita d'un capbreu del 1396, on Berenguer Ferran es reconeix home propi de l'abat de Santa Maria de Roses i es declara posseïdor d'un mas anomenat les *fabregues*, que seria l'anterior nom del mas Boscà: *“Molt Sors meus he encontrat originals los titols...”*,⁽⁴⁵⁾ expressió que sembla corroborar la hipòtesi apuntada sobre l'estat desorganitzat de l'arxiu abacial, exemple clar, d'altra banda, de la raó per la qual eren ordenats els arxius a finals del segle XVIII.⁽⁴⁶⁾ La resposta dels Caritg no fou la que esperava l'abat. De fet, es mantenien en una postura de resistència davant la migradesa de la documentació aportada:

“...qe los drets de V.S no quedam en major relevancia per las nota qe se serveix inclourer pues ninguna conclu qe lo nostre mas Busca sie subjecte al domini directe de la abadia, y molt menos qe nosaltres en qualitat de poce-sors siam homens propis, com V.S suposa”.⁽⁴⁷⁾

42. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Joan i Josep Caritg a l'abat d'Amer i de Roses, de 12 d'agost de 1790, caps 14.

43. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de l'abat d'Amer i de Roses a Joan i Josep Caritg, de 21 d'agost de 1790, caps 14.

44. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de l'abat d'Amer i de Roses a Joan i Josep Caritg, de 10 de setembre de 1790, caps 14.

45. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de l'abat d'Amer i de Roses a Joan i Josep Caritg, de 12 d'octubre de 1790, caps 14.

46. PORTELLA, Jaume; SANZ, Antoni Ll., “Reacció senyorial i resistència pagesa...”, pàgs. 141-143 i 147, bàsicament. Els autors mostren abastament com el capítol de la catedral de Girona té un interès especial en organitzar el seu arxiu, atès que esdevé l'arma amb la qual demostrar la seva legitimitat en el cobrament de censos i altres prestacions senyorials: *“Vet aquí, doncs, l'interès justificat dels canonges per l'agençament de l'arxiu capitular, que va permetre millorar el control de les seves rendes i endurir els nivells d'exigència fiscal...”*, pàg. 147.

47. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Joan i Josep Caritg a l'abat d'Amer i de Roses, de 6 de novembre de 1790, caps 14.

Al mateix temps, els Caritg no restaren a l'espera de noves notícies i demanaren consell a coneguts i amics, com demostra una carta de Francesc Cabot, enviada des de Besalú el 21 de juny de 1791, a Joan Caritg. En ella, aquest personatge els comunica els seus dubtes sobre la capacitat de l'abat per demostrar el seu senyoriu directe:

"Sols tinch que dir li que la abadia està tant faltada de títols en quant al terme de Rosas, que no pot justificar cosa...".⁽⁴⁸⁾

A més, els aconsella no fer excessiu cas de les amenaces de l'abat i conseqüentment esperar a veure com es desenvolupen els incidents.

"...y aixís li aconsello de que posía unicament a vereu venir".

Davant, doncs, d'aquest impagament, l'abat, cada cop més molest per la situació, el 19 de novembre de 1791 els amenaça de prendre mesures dràstiques per obligar-los a pagar:

"Molt Srs meus: veig q. no venen a pagar lo lluisme del mas busca de Roses q. me estant debent. per lo tant si dintre vuit dias de rebuda cita no me donen satisfacció me será precis de valerme de altres medis...".⁽⁴⁹⁾

El resultat d'aquestes amenaces, però, no devia ser el que esperava l'abat, ja que ben entrat el segle XIX, entorn el 1828, a través d'un acte judicial de l'apoderat de l'abat d'Amer, sabem que no s'ha produït ni el reconeixement de senyoriu ni molt menys el pagament dels censos:

"...Pretenciones del Ile Abad. 1ª que Carig condiese y cabreve a su dominio el predio, y sus conexidades. 2ª Que le pague asi el Laudemio por razon de la venta a Caritg, como los anteriores adeudados. 3ª Todos los censos adeudados, y por ellos 39 anualidades. 4ª que presente los titulos con que posee. 5ª y ultima q en caso de no quererlo efectuar dimita afavor de S.S la propiedad conlos frutos percibidos y podidos percibir, todo con arreglo a las circunstancias que van a manifestarse".⁽⁵⁰⁾

Desgraciadament, no s'ha conservat el resultat del judici. Sigui quin sigui, però, si fou desfavorable a la família Caritg, el més probable és que pocs anys després, quan es proclamen les lleis de desamortització, Josep Caritg redimís el cens i adquirís la propietat plena del mas.⁽⁵¹⁾ Allò interessant és comprovar com existia un estira i arronsa ferotge entre els detentors del domini directe i els propietaris útils. La percepció de rendes que havien estat

48. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Francesc Cabot a Joan Caritg, Besalú, 21 de juny de 1791, capsa 14.

49. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de l'abat d'Amer i Roses a Joan i Josep Caritg, 19 de novembre de 1791, capsa 14.

50. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, acta judicial sense signar i sense datar, capsa 14.

51. AMR, Serveis Econòmics, Sèrie 2.4.1.1. Amillaraments, 1860-1868. No consta que Benet Coll i Custou pagués cap mena de cens per la propietat del mas Boscà, a diferència del mas Alzeda, per exemple.

Imatge 2: Vista general del mas Caritg, situat a Llorona, que s'integrà en el patrimoni Coll mitjançant el matrimoni de Benet Coll i Custou amb la pubilla Verònica Caritg i Bonal. Arxiu Municipal de Roses. Col·lecció Coll, registre núm. 6.140.

oblidades o, almenys, desateses, es reprengué a final del segle XVIII. Com sigui, al llarg del segle XIX, els senyors útils compraran els dominis directes. En definitiva, és la via que prenen Benet Coll i Custou (15/2/1806-11/1/1880) i el seu fill Miquel Coll i Caritg des de mitjan segle XIX. Es tractava bàsicament d'aprofitar les noves condicions jurídiques ofertes per la revolució liberal per tal d'esdevenir el propietari útil i directe alhora de totes les seves propietats, de les quals fins a mitjan segle XIX tan sols en posseïa el domini útil. El 25 de juny de 1845 Benet Coll comprà el domini directe del mas Coll i d'altres terres que posseïa a la població al monestir d'Amer i de Roses.⁽⁵²⁾ Alguns anys després, el 1868, pare i fill també compraran el domini directe del mas Alzeda, per la quantitat de 4.700 lliures barceloneses.⁽⁵³⁾ Amb aquestes adquisicions els Coll seguien una dinàmica molt estesa entre les classes propietàries del país, descrita per Rosa Congost, segons la qual, mentre man-

52. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, venda perpètua del domini directe, a favor de Benet Coll, pel molí i terres que posseeix en el seu terme, incloses les del mas Roig i Molinàs i les que foren de Salvi Coll, que pagava al monestir d'Amer i Roses, en poder del notari de Girona Ramon Viñas, 26 de juny de 1845, referenciat a *Llibre ahont se (...) joban continuats aixís las pencions de censals (...) fan diffarents com altres deutes ami Joan Isern alias Montaner Pages de la Vila de Figueras*, capsa 3.

53. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, "Notas del 30 mayo 1868 hasta su fin por M. Coll", en una llibreta encapçalada amb el títol de *Aquesta llibreta Es de Joseph Caritg y Coll Pages de Llorona*, capsa 3. Per aquestes notes sabem que l'atorgament de la redempció de censos del mas Alzeda era en poder del notari de Castelló d'Empúries anomenat Pujol i que estava efectuat el 6 de desembre de 1868.

tenien els censos als seus propis arrendataris i lluitaven contra els intents de redimir-los, aprofitaven la nova situació creada per la revolució liberal i les lleis de desamortització per consolidar els beneficis econòmics derivats dels seus drets de propietat enfront la resta de la població:

“Així, molts dels propietaris que van lluitar contra la llei de redempció de censos, emfiteutes de senyors eclesiàstics, no van dubtar a redimir els seus. Teòricament, era indefensible la posició d’aquests propietaris que creien tenir dret a redimir els seus censos i, en canvi, negaven amb contundència el dret a redimir-se als seus censataris”.⁽⁵⁴⁾

Posició que defensaren positivament, atès que encara al 1911 Miquel Coll i Caritg aconseguia el reconeixement de censos de 32 persones.⁽⁵⁵⁾

Quant al tipus de productes que es cultiven en els masos propietat de la família Coll durant aquest període, no tenim pràcticament cap dada que indiqui què s’hi produïa, ni quina importància relativa tenien en el conjunt de la producció del patrimoni. Cal pensar, tanmateix, que la clàssica trilogia mediterrània, blat, oli i vinya, devia ésser dominant, atès que a mitjan segle XIX representen més del 90% de la producció agrícola d’aquestes propietats.⁽⁵⁶⁾ L’existència d’un molí fariner,⁽⁵⁷⁾ que usa les aigües de la riera de la Trencada, en pot ésser una prova evident, més quan el propietari s’arriscà a emprar les aigües sense el permís reial, fet que li costà la persecució judicial, en definitiva, per interessos econòmics, del fiscal de la Intendència General, que li reclamava els censos i laudemis que adeudava a la Reial Audiència.⁽⁵⁸⁾ Al

54. CONGOST, Rosa, *Els propietaris i...*, pàg. 192.

55. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, reconeixement de cens atorgada per Benet Trull i Guitar a favor de Miquel Coll i Caritg, de 17 de febrer de 1910, en poder del notari de Figueres Martí Mestres i Borrell, capsa 21; reconeixement de censos atorgada per vuit persones a favor de Miquel Coll i Caritg, de 24 de març de 1911, en poder del notari de Darnius Florenci Junyer i Moret, capsa 21; reconeixement de censos atorgada per cinc persones a favor de Miquel Coll i Caritg, de 31 de març de 1911, en poder del notari de Darnius Florenci Junyer i Moret, capsa 21; reconeixement de censos atorgada per Antoni Marés i Suquet i Rafael Vigo i Danés a favor de Miquel Coll i Caritg, de 10 d’abril de 1911, en poder del notari de Darnius Florenci Junyer i Moret, capsa 21; reconeixement de censos atorgada per Maria Brunet i Berta, Abdó Fàbrega i Romanyach i Josep Freixanet i Cairó a favor de Miquel Coll i Caritg, de 29 d’abril de 1911, en poder del notari de Darnius Florenci Junyer i Moret, capsa 21; reconeixement de censos atorgada per Joan Sastre i Guitart a favor de Miquel Coll i Caritg, de 26 de maig de 1911, en poder del notari de Figueres Martí Mestres i Borrell, capsa 21; reconeixement de censos atorgada per dotze persones a favor de Miquel Coll i Caritg en poder del notari de Darnius Florenci Junyer i Moret, capsa 21.

56. Quantificació realitzada pels autors a partir de les dades contingudes en: AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, inventari de Miquel Coll i Caritg dels béns paterns, de 10 de febrer de 1880, basat en un anterior inventari de 1865 realitzat pel seu pare, Benet Coll i Custou, ambdós a la capsa 6.

57. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, època de 265 lliures barceloneses feta a favor de Martí Coll per Miquel Pijaume, de 22 d’abril de 1691, en poder del notari de Castelló d’Empúries Narcís Camps, capsa 3.

58. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, meritori de capbreuació del Fiscal de la Intendència General contra Bartomeu Coll, sense data, capsa 5.

mateix temps, aquest contratemps és significatiu de l'ansia d'aigua de Bartomeu Coll, d'altra banda general a molts indrets de Catalunya,⁽⁵⁹⁾ en un context econòmic de clara expansió agrícola. El molí era, doncs, una font d'ingressos gens negligible, sobretot a través dels pactes que pogués signar amb els seus arrendataris.

Una prova de la bona situació econòmica de la propietat durant aquest període és l'important augment de béns immobiliaris que té lloc durant el darrer terç del segle XVIII, fruit en bona part, com ja s'ha esmentat, d'una política matrimonial encertada. El 14 març de 1778, Bartomeu Coll i Oliva i la seva dona Pràxedis compren a Rafael Puig, pescador, una casa anomenada "petita", situada en el carrer de l'Abat de Roses, pel preu de 298 lliures barceloneses,⁽⁶⁰⁾ encara que, com veiem, el recurs al crèdit continuava vigent. Pocs anys després la família Coll inicia un procés d'arrendament de les seves quantioses propietats immobiliàries concentrades al carrer Nou de Figueres, procedents del patrimoni Isern:⁽⁶¹⁾ en total, hom documenta 25 cases arrendades entre el 1793 i 1805. La distribució cronològica és la següent:

1793	1794	1795	1796	1798	1799	1802	1804	1805
1	4	4	6	5	2	1	1	2

Observem com l'etapa de màxima febre arrendadora fou durant el període bèl·lic de la Guerra Gran (1793-1795) i l'any immediatament posterior. Aquesta cronologia no ha de sorprendre. Després de la caiguda del castell de Sant Ferran, es produeix un moviment migratori temporal, des del 20 de novembre de 1794 fins a mitjan setembre de 1795, dels habitants de Figueres, i de l'Empordà en general, a l'altra banda del riu Fluvià, a causa dels estralls i destruccions de les tropes franceses.⁽⁶²⁾ Amb el temps, el retorn de la població provoca que aquests arrendaments, nous o vells, serveixin per ratificar una situació contractual. Les raons que impel·liren Francesc Coll i Fina a afermar

59. VILAR, Pierre, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, Edicions 62, 4a ed. 1987, vol. III, pàgs. 259 i següents.

60. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, venda atorgada pels marmessors de l'últim testament del pescador de Roses Rafael Puig a favor de Pràxedis Guilana, madastra de Francesc Coll i Fina, d'una casa anomenada "Petita", situada en el carrer de l'Abat, el 14 de març de 1778, en poder del notari de Castelló d'Empúries Esteve Camps, referenciat en *Llibre ahont se (...) joban continuats aixis las pencions de censals (...) fan differents com altres deutes ami Joan Isern alias Montaner Pages de la Vila de Figueras*, capsa 3; època de 67 lliures de Barcelona, 2 sous i 6 diners pel terç, lluïisme i foriscapi pagat per Pràxedis Guilana a l'abat d'Amer i de Roses, capsa 1; època de lluïció, quitació i extinció d'una pensió anual d'1 lliure barcelonesa, 16 sous, als administradors dels aniversaris i misses de l'església parroquial de Santa Maria de Roses, de 8 d'agost de 1802, capsa 5.

61. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, llibreta llevador de censos de les cases arrendades, capsa 3. Els totals han estat elaborats pels autors.

62. OSSORIO i GALLARDO, Ángel, *Historia del pensamiento político catalán durante la guerra de España con la República Francesa (1793-1795)*, Madrid, Oliva impresor, 1913, pàgs. 144-148.

l'arrendament d'aquests immobles són, per tant, conseqüència del caos bèl·lic. En tot cas, els desgavells bèl·lics de finals del segle XVIII i de principi del XIX (Guerra del Francès, 1808-1814) no sembla que afectessin greument la integritat del patrimoni. Per exemple, l'hereu Joan Coll i Isern (30/5/1783-1836), fill de Francesc Coll i Fina, el 19 d'abril de 1815, just després d'acabada la guerra contra el francès, té la capacitat econòmica suficient per comprar una vinya de 6 vessanes a les Arenes de Roses per 721 lliures barcelonenses.⁽⁶³⁾

La propietat Coll, però, tot i la seva secular història no deixa de ser una mitjana propietat agrícola, d'un nivell purament local, amb la major part de les seves propietats concentrades a Roses, poble, d'altra banda, amb un territori agrícola no excessivament ric, sobretot en comparació amb poblacions més properes com Castelló d'Empúries.⁽⁶⁴⁾ Aquest estat de coses canviarà a partir del moment en què l'herència familiar passa a mans de Benet Coll i Custou, a la mort del seu pare, Joan Coll i Isern. Aquest personatge s'havia casat tres anys abans (19 de març de 1833) amb Verònica Caritg i Bonal (30/12/1812-15/1/1859), pubilla i hereva del patrimoni Caritg de Llorona. Mitjançant aquest casament es produirà la unió de dos importants patrimonis agrícoles de la comarca que comportaran la creació d'una de les propietats agràries més importants de la zona altempordanesa, ateses les dimensions i la dispersió geogràfica per diverses poblacions de la comarca dels seus dominis. A la mort de la seva dona, ocorreguda l'any 1859, Benet obtingué l'usdefruit de les propietats de la seva muller, fins a la majoria d'edat del seu fill i hereu Miquel.⁽⁶⁵⁾ Aquestes propietats estan formades per diversos masos i terres situats a l'Alta Garrotxa, en els municipis de Llorona, Tortellà, Besalú, i l'anomenat mas Boscà, situat a la vila de Roses.

Aquest mas es trobava sota domini directe de l'abadia de Roses des de la baixa edat mitjana.⁽⁶⁶⁾ La primera informació referent al mas Boscà que hom té és la capbreuació feta per Berenguer Ferran, senyor útil d'un mas anomenat les Fabregues, que posteriorment passarà a anomenar-se Boscà, a favor de l'abat de Santa Maria de Roses l'any 1396.⁽⁶⁷⁾ Posteriorment, no es troben noves dades fins ben entrada l'època moderna. Les següents referències daten

63. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, *Llibre ahont se (...)oban continuats aixis las pencions de censals (...) fan diffarents com altres deutes ami Joan Isern alias Montaner Pages de la Vila de Figueras*, capsa 3.

64. ARMENGOL i CUSTAL, Dolors, "La agricultura en...", pàg. 39.

65. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, testament de Verònica Caritg i Bonal instituint hereu universal al seu fill Miquel Coll i Caritg, 22 de juny de 1857, en poder del notari de Castelló d'Empúries Joan Salomó, capsa 6.

66. L'anàlisi de l'evolució de la propietat del mas Boscà que segueix a continuació divergeix, almenys parcialment, de la que s'ofereix en RABELL i COLL, Joan, *Els masos...*, pàg. 188, sobretot pels segles XVI i XVII.

67. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de l'abat d'Amer i de Roses a Joan i Josep Caritg, de 12 d'octubre de 1790, capsa 14. El procurador de l'abat d'Amer, Joaquim Climent, en una acta judicial, datable el 1828, esmenta aquest mateix capbreu, però el data el 13 d'octubre de 1362.

del 9 d'abril de 1500 i de 4 de febrer de l'any 1501,⁽⁶⁸⁾ quan Caterina, muller de Baldiri Boscà, pagès del terme de Roses, capbreva a favor de l'abat. El reconeixement es repeteix el 16 de març de 1565, quan Anna Boscà, dona d'un altre Baldiri Boscà, probablement el fill o nét de l'anteriorment esmentat, torna a capbrevar a favor de l'abat. El 20 de juliol de 1687, Marià Alberic i Ferrer, botiguer de teles de Barcelona, donatari de Maria Boscà i Ferrer (filla de Joan Boscà) i hereu de Cecília Boscà, vídua en primeres núpcies de Joan Boscà, vengué l'esmentat mas a Miquel Castelló i Capdaigua per 2.000 lliures barceloneses.⁽⁶⁹⁾ No es torna a tenir cap dada més del mas fins al segle XVIII, quan se sap que el mas i totes les seves propietats passen a ser propietat de la Companyia de Jesús el 21 de juny de 1744, com a conseqüència de l'entrada en aquest orde de l'hereu, de qui no es té cap dada:

"Igualmente en 21 de Junio de 1744 los PP Jesuitas por medio de su apoderado tomaron posesion de la misma heredad i manso busca".⁽⁷⁰⁾

Posteriorment, quan té lloc l'expulsió del jesuïtes, els seus béns foren confiscats i posats a la venda en pública subhasta, segons la pragmàtica del 2 d'abril de 1767. El mas Boscà, juntament amb d'altres propietats de l'expulsada companyia, serà posat a la venda per l'estat l'any 1778, adquirint-ne la propietat Josep Ignasi Homet, draper de Figueres i familiar de la Inquisició, i Eloi Borrellas i Etzet, arquitecte de Barcelona, per un total de 10.600 lliures barceloneses.⁽⁷¹⁾ Amb posterioritat a la compra, el 29 de juny de 1778, el segon comprador Eloi Borrellas i Etzet, farà una agnació de bona fe a favor de Josep Ignasi Homet on li reconeix la propietat del mas Boscà pel preu de 13.065 lliures barceloneses i 10 sous. Probablement, aquest fet s'hagi d'interpretar com la unió d'aquests dos personatges per reunir el capital necessari per efectuar la compra de les propietats, que posteriorment es repartiran entre ells,⁽⁷²⁾ encara que la diferència de preu sigui considerable.

68. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, capbreuació de Catarina, muller de Baldiri Boscà, a favor de l'abat de Roses, de 9 d'abril de 1500, en poder del notari de Castelló d'Empúries Esteve Castelló i capbreuació de Catarina, muller de Baldiri Boscà, a favor de l'abat de Roses, de 4 de febrer de 1501, en poder del notari de Castelló d'Empúries Pere Vehí, referenciats en el *Llibre ahont se (...) joban continuats aixis las pencions de censals (...) fan differents com altres deutes ami Joan Isern alias Montaner Pages de la Vila de Figueras*, capsa 3. A més, existeix un trasllat en poder del notari d'Amer Josep Ferran Feliu, de (?) 1800.

69. Notícia facilitada per Pere Gifre.

70. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, acta judicial sense signar i sense datar, capsa 14. Malgrat tot, hom pot atribuir-li l'autoria a l'apoderat de l'abat d'Amer Joaquim Climent, sobretot per la cal·ligrafia del document i la seva disposició diplomàtica. Igualment, pot ésser datable el 1828, atès que es parla de 39 anualitats sense satisfer els censos que la família Caritg devia des de la presa de possessió del mas l'any 1790.

71. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, trasllat d'una reial venda a favor de Josep Ignasi Homet i Eloi Borrellas i Etzet, de 27 d'abril de 1778, capsa 14.

72. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, agnició de bona fe atorgada per Eloi Borrellas i Etzet a favor de Josep Ignasi Homet, de 29 de juny de 1778, en poder del notari de Barcelona Tomàs Casanovas, capsa 14.

El draper figuerenc Homet no pogué fer front a les dificultats financeres que li pervingueren⁽⁷³⁾ i li fou alienat el mas, atès que el 26 de gener de 1790 Joan i Josep Caritg, pare i fill, compren el mas Boscà en subhasta pública per la quantitat de 16.500 lliures barceloneses i en prenen possessió el 27 d'abril del mateix any.⁽⁷⁴⁾ Amb tot, s'esmenta una clàusula molt corrent a l'època, en la qual se salva el domini directe per qui ho pugui demostrar, atès que en el moment de produir-se la venda es desconeixia si en tenia o no:

“Primeramente sepa el comprador q dicha casa heredad y terrenos qe con la junto casa se venden no se sabe si estan o no sugetos a dominio, y así se venderán sub incerto dominio, esto es se venderan y entenderan vendidos como libres y francos en alodio sino comparece dominio q. justifiq. serlo de aquellos...”⁽⁷⁵⁾

El valor del mas Boscà, per tant, augmenta un 55,66% el seu preu en el període 1778-1790, és a dir, en només 12 anys. Les 10.600 lliures inicials es transformen en les 16.500 que els Caritg han de satisfer pel seu control. La fam de terres cultivables, en aquest cas dedicades bàsicament a la vinya –el 1860 s'hi dedicaven 167 vessanes, és a dir, un 67,81% del total de terres del mas–,⁽⁷⁶⁾ devien engrescar poderosament als compradors, sobretot si es té en compte que els vins rosincs tenien unes bones perspectives de comercialització exterior: Lipp dóna per a Roses un volum exportador de 2.500 pipes anuals de vi i 300 d'aiguarent, xifres que no es tornaran a assolir al segle XIX ni al XX.⁽⁷⁷⁾ La possibilitat, per tant, d'efectuar uns negocis interessants lucrativament i, alhora, de diversificar la producció agrícola i ramadera de les propietats de Llorona devien estimular els Caritg a pagar-ne el preu sol·licitat.

En definitiva, el casament de Benet Coll i Custou amb Verònica Caritg i Bonal esdevé el pas decisiu per incloure el patrimoni en l'elit propietària de la comarca. Al llarg de l'evolució històrica de la família Coll, és l'exemple més nítid de les vinculacions entre família i patrimoni, relacions que Pere Gifre posà en evidència:

“El patrimoni configura unes pautes de conducta que es manifesten en el moment de cercar aliances matrimonials... La família es troba, generalment, en la base de la formació de tot patrimoni; una herència, un bon dot o un bon

73. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, “*diligencias convenientes según estilo: comutando assí en mejor el Real Provehido suplicado, confirmatorio de la sobre dicha Provision del Baile de Figueras...*”, sense datar, caps 5.

74. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, *Llibre ahont se (...)*oban continuats aixís las pencions de censals (...)*fan differents com altres deutes ami Joan Isern alias Montaner Pages de la Vila de Figueras*, caps 3.

75. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, acta judicial sense signar i sense datar, caps 14.

76. Dades elaborades pels autors a partir d'AMR, Fons Municipal, secció Serveis Econòmics, sèrie 2.4.1.1. Amillaments, 1860-68. Malgrat tot, remetem el lector a l'apartat on analitzem l'estructura de la propietat de la família Coll per a una valoració de la precisió de les informacions de l'esmentat amillament.

77. VILAR, Pierre, *Catalunya dins...*, vol. III, pàgs. 359-360.

casament poden suposar l'inici o l'engrandiment d'un patrimoni, de la mateixa manera que el pagament de les legítimes pot obligar a recórrer al crèdit i a l'endeutament..."

"Les aliances matrimonials són el resultat d'una estratègia preconcebuda tendent a l'ampliació del patrimoni. El que es persegueix és un casament hereu-pubilla o, el més freqüent, l'aportació d'un dot en metàl·lic que contribueixi a la hisenda familiar".⁽⁷⁸⁾

És significatiu, a més, comprovar com a conseqüència de l'esmentat matrimoni es produeix, fins i tot, un canvi ideològic en la pròpia percepció que tenen d'ells mateixos els hereus de la família Coll; en definitiva, de la posició que ocupen en l'escala social. Amb anterioritat a aquest casament, en tota la documentació consultada, hom pot observar que el pare i l'avi de Benet Coll, Joan Coll i Isern i Francesc Coll i Fina, respectivament, sempre s'autodefineixen com a pagesos, mentre que Benet a partir del seu casament amb Verònica Caritg passa a autodefinir-se com a "*hasendat*".⁽⁷⁹⁾ Aquesta denominació, en el cas de la branca Caritg, ja es troba utilitzada, encara que esporàdicament, en la documentació des de l'any 1790, quan Joan Caritg, avi de Verònica, s'autodefineix per primera vegada com a "*labrador hacenda-do*",⁽⁸⁰⁾ expressió que Rosa Congost documentava per primer cop (la paraula "*hisendat*") el 1796:

"Podem afirmar, doncs, sense temor, que el 1796 és l'any de l'aparició de la paraula 'hisendat' en els documents notariais".⁽⁸¹⁾

Congost relacionava l'ús d'aquesta denominació amb una nova consciència de classe dels propietaris rurals que es manifestaria, a partir de la Guerra Gran, com un rebuig de les estructures socials d'Antic Règim:

"...un grup d'homes [els grans propietaris agrícoles] conscients de la seva riquesa, dels seu poder i de la seva força poguessin descobrir, cadascun d'ells, però tots en el mateix temps històric, que no valia la pena d'intentar ascendir en una escala social en la qual no creien, perquè de fet es trobaven, ells mateixos, en el cim de l'escala social real."⁽⁸²⁾

En tot cas, potser caldria revisar la cronologia que Rosa Congost proposava, tot i que l'argumentació històrica que planteja sobre el sentit històric de l'expressió "*hisendat*" creiem que és absolutament vàlida.

78. GIFRE i RIBAS, Pere, "Arxius patrimonials...", pàgs. 62-63.

79. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, capítols matrimonials de Benet Coll i Custou i de Verònica Caritg i Bonal, 19 de març de 1833, en poder del notari de Castelló d'Empúries Francisco Moner, capsa 6.

80. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, poders de Joan Caritg a favor del seu fill Josep, 30 de desembre de 1790, en poder del notari de Sant Llorenç de la Muga Salvador Mora, capsa 5.

81. CONGOST, Rosa, "De pagesos a hisendats: Reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840)" a *Recerques*, núm. 35, (1997), pàg. 56.

82. CONGOST, Rosa, "De pagesos a hisendats...", pàg. 68.

3. ESTUDI D'UN HISENDAT AGRÍCOLA ALTEMPORDANÈS: EL CAS DE MIQUEL COLL I CARITG

Una vegada vist l'origen i l'evolució de la família Coll, cal centrar l'atenció en la figura de Miquel Coll i Caritg, primer membre de la nissaga que hom pot considerar un hisendat. Fou l'hereu d'una de les famílies més arrelades i tradicionals del poble de Roses, el propietari i gestor d'un patrimoni agrícola de considerables dimensions, situat tant en el terme de Roses com a l'Alta Garrotxa (Llorona, Bassegoda, Besalú, Beuda, etc.) i un home d'una remarcable activitat pública, on destacà sobretot en l'àmbit polític i en el foment de l'agricultura altempordanesa. Nasqué el 2 de maig de 1845 a Roses i morí a Figueres el 27 de desembre de 1919, a l'edat de 74 anys.

Els seus pares foren Benet Coll i Custou, pagès benestant de Roses, i Verònica Caritg i Bonal, pubilla del patrimoni Caritg de Llorona.⁽⁸³⁾ Era el primer de quatre germans: Joan (mort el 27 de desembre de 1868 a Perpinyà, on cursava estudis),⁽⁸⁴⁾ Pere i Catalina (casada amb Pere Gimbernat, propietari d'Ordis).

Es casà amb Assumpció de Cendra i Terrades, filla d'una casa de propietaris d'Anglès, el 20 de juliol de 1880, just després de la mort del seu pare, fet que pot indicar clarament la necessitat, per part de l'hereu, d'assegurar la descendència i, alhora, la possibilitat de triar esposa sense l'obstacle patern. Tingueren 7 fills, dos dels quals (Montserrat i Anna –morta el 1891–) no arribaren a grans. Els altres fills foren: Joaquim, l'hereu; Josep Maria, farmacèutic; Maria, Lluís, del comerç, i Ignasi, dedicat a tasques intel·lectuals (violinista i pintor). Val a dir que Joaquim Coll de Cendra era el besavi de l'actual hereu de la nissaga, Carles Coll i Riera.

Dels primers anys de la seva vida, la documentació familiar no aporta gairebé cap dada: sabem, no obstant això, que estudià a França (el situem puntualment a Perpinyà i Beziers) i rebé, per tant, una gran influència de la cultura francòfona.

Alguns apunts sobre la gestió del patrimoni

No pretenem dibuixar exhaustivament l'activitat de Miquel Coll i Caritg al front del patrimoni familiar, atès que caldria analitzar abans el patrimoni Caritg en profunditat, objecte d'estudi que s'escapa de les possibilitats d'aquest article. No obstant això, sí que són pertinents alguns apunts generals que permetin comprendre les característiques i els objectius de la seva direcció.

Abans de complir els 30 anys, Miquel Coll i Caritg es féu càrrec de la direcció del patrimoni familiar, atès que el seu pare no disposava d'una salut

83. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, testament de Joan Caritg i Alivés instituint hereva universal la seva filla Verònica Caritg i Bonal, 23 de febrer de 1844, en poder del notari de Borrassà Bonaventura de Portolà, caps 9.

84. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, acta de defunció del registre civil de Perpinyà, de 11 de gener de 1869, caps 6.

suficientment bona per a dedicar-s'hi. Des de principi de la dècada de 1870 el veiem al front de l'explotació de les terres: a tall d'exemple, el 1873 signa 31 arrendaments de parceria de diverses finques o parcel·les situades en els masos Boscà i Alzeda. No ha d'estranyar, doncs, que Benet Coll fes acta de donació del seu patrimoni a Miquel el 3 de setembre de 1875,⁽⁸⁵⁾ cinc anys abans de morir. A partir d'aquest moment, cal considerar Miquel Coll i Caritg un hisendat o gran propietari, atès que ajunta sota la seva titularitat les propietats derivades per via paterna (testament de 2 de març de 1861) i materna (testament de 22 de juny de 1857).⁽⁸⁶⁾ Si bé cal considerar el seu pare un pagès benestant d'àmbit local, Miquel Coll i Caritg esdevé un hisendat, un terratinent, ateses les dimensions i la pròpia dispersió geogràfica del patrimoni i la capacitat d'extracció de rendes de l'explotació de les terres que jurídicament posseïa. Però, sobretot, per la consciència de pertànyer a una classe propietària en disposició d'exercir un poder econòmic i polític qualitativament i quantitativament superior a la resta de grups socials agrícoles. El valor, gens menyspreable, d'aquest patrimoni ascendia a 457.091,28 ptes., el 1878-1880.

Malgrat que sobre les formes de gestió del patrimoni encara en sabem poques coses i no podem definir amb precisió les seves característiques, hom identifica a partir d'aquesta situació heretada, un procés destinat a engrandir i millorar les possessions familiars, procés que hagué de patir els contratemps de la crisi vitivinícola de la fil·loxera i la reordenació en la forma d'explotació del patrimoni, sobretot pel que fa referència als dominis de Roses.

La crisi de la fil·loxera, a partir de 1879, suposa un cop a les seves expectatives econòmiques. Encara que els fruits que obtenia de la terra eren prou diversificats (cereals, fusta, carbó i ramaderia de les propietats del Caritg de Llorona, oli i vi de les terres de Roses) les repercussions de la crisi vinícola, en el marc d'un període o cicle de crisi agrària general en l'últim terç de segle XIX, afectaren la marxa de l'explotació de les terres.

Quant a l'explotació de la propietat, Miquel Coll i Caritg inicia, com s'ha dit, la direcció del patrimoni amb la signatura l'any 1873 de 31 contractes de parceria.⁽⁸⁷⁾ Aquest tipus de contracte suposa una cessió temporal de curta durada que preservava el domini útil de l'arrendador. Els pactes objecte d'aquests contractes són bàsicament els usuals en aquest tipus d'arrendament: durada de 5 anys, pagament d'un terç de la collita en cas de la vinya o bé de les dues cinquenes parts en el conreu de l'olivera, pagament de la contribució territorial i provincial, impossibilitat de subarrendar i de realitzar reformes a la finca. Els contractes fan referència únicament a terres dels masos Boscà i l'Alzeda (22 al Boscà i 9 a l'Alzeda). Són parcel·les molt petites, atès que la majoria no passen de les dues vessanes d'extensió. En total arrenda 52,80 ves-

85. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, donació de 3 de setembre de 1875, en poder del notari de Roses Joaquim Xirau, capsa 21.

86. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, en poder del notari de Castelló d'Empúries Joan Salamó, capsa 21.

87. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, diversos contractes de parceria signats el 1873 per Miquel Coll i Caritg, capsa 6.

sanes (tot i que hi ha deu contractes on no s'especifica la mesura), que es dediquen al cultiu de:

Vinya	26 contractes	83,8% dels contractes
Vinya i Olivar	3 contractes	9,6% dels contractes
Olivar	1 contracte	3,2% dels contractes
Vinya i Camp	1 contracte	3,2% dels contractes

Aquesta primera actuació de Miquel Coll Caritg dirigint la propietat familiar permet observar que del conjunt de terres arrendades en parceria, 41,80 vessanes es dediquen al conreu de la vinya, és a dir, un 79,13% del total de terres contractades. Tot i el caràcter puntual d'aquests arrendaments, signats el mateix any i probablement durant un període curt de temps, permet observar la gran volada que durant aquesta època pren el conreu de la vinya, en un context de contínua alça dels preus del vi, provocat per l'aparició de la fil·loxera i la forta demanda de vins catalans que va comportar, tal com el descriu Jaume Sobrequés:

“La destrucció de les vinyes franceses a causa de la fil·loxera des de 1865 revalorà també el vi de Catalunya, en provoca l'augment de la demanda i originà que els camps catalans es convertissin en grans vinyes, les quals esgotaren ràpidament les possibilitats del terreny. Els ceps envaïeren, doncs, el litoral i el prelitoral del país i també els vessants de Prepirineu, on obligaren els pagesos a fer marjals per tal de retenir-hi la terra; les vinyes s'extengueren no tan sols als terrenys plans de secà, sinó també als regadius del Llobregat, ocuparen turons, ermots i terrenys boscats i fins i tot feren recular les terres sembrades. Els guanys assolits a Catalunya amb la producció vinícola reforçaren l'economia general i consolidaren el benestar dels viticultors”.⁽⁸⁸⁾

Alhora també, cal situar aquests arrendaments a parts de fruit dins del context històric de la tercera guerra carlina, que havia esclatat l'any anterior. Probablement, Miquel Coll i Caritg, davant d'una situació de puja contínua de preus del vi i el sorgiment d'una conjuntura política inestable, vol assegurar la percepció d'una renda en espècie que li podia reportar uns alts beneficis atesa la seva fàcil comercialització. Per obtenir-la, opta per realitzar aquests contractes de parceria que li permeten d'obtenir diners d'una manera ràpida i fàcil, amb una inversió i uns riscos mínims. És la possibilitat d'obtenir uns bons beneficis d'uns terrenys de la seva propietat fins llavors poc o gens explotats.

Posteriorment, quan l'entrada de la fil·loxera posarà fi a aquesta rauxa econòmica provocada pels alts preus del vi, Miquel Coll i Caritg, home culte en temes vitivinícoles –recordem que fou membre fundador de la secció figuerenca de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre–, actuarà ràpidament

88. SOBREQUÉS i CALLICÓ, Jaume, *Història Contemporània de Catalunya*, vol I, Barcelona, Columna, 1997, pàg. 79.

davant els progressos de la malaltia iniciant la replantació de les vinyes destruïdes. La primera notícia que hom té de replantació de vinya és dels anys 1878-1879, quan replantà les vinyes de la Coromina del mas Coll, al camp Llarg, el camp dels Pins, la Coromina de Baix del mas Boscà, el camp de la Trencada, la Coromina del Suro del mas Coll, el camp Roig i, finalment, el camp de l'Era del mas Boscà. Es desconeix si aquesta replantació fou ja amb ceps americans. La data és molt primerenca i, per tant, cal pensar que encara es tractaria de ceps del país. Tanmateix, sí sabem que iniciarà un important procés de substitució de les vinyes mortes per peus americans que es perllongà fins a final de segle (el 1890 el camp de la Trencada, el 1899 compra 7.000 peus americans, probablement per la nova adquisició, el mas Fumats). La importància d'aquesta replantació es pot observar a través de les dades aportades per un document del propi fons, on es registren les vessanes de vinya destruïdes per la fil·loxera que hagueren de ser replantades. Malgrat tot, el document és sense datar i, per tant, li resta significació. Amb tot, permet observar l'important sotrac econòmic que va suposar la malaltia i, consegüentment, la necessitat de substituir els ceps destruïts.⁽⁸⁹⁾

Mas Boscà	137 vessanes replantades
Mas Pairet	99 vessanes replantades
Mas Alzeda	86 vessanes replantades
Mas Coll	68 vessanes replantades
Mas Fumats	29 vessanes replantades

Observant aquestes dades es comprova el fort impacte econòmic que devia provocar la fil·loxera sobre les propietats agrícoles de Miquel Coll i Caritg. En total, replanta 419 vessanes que probablement no són totes les que tenia en explotació abans de l'aparició de la malaltia. Si es té present el total de terres que posseeix a Roses Miquel Coll Caritg que, com ja s'ha esmentat, és de 1.357,5 vessanes i es descompten les terres replantades dels masos Pairet i Fumats, que encara no li pertanyien el 1880, va replantar un 21,43% de les terres de la seva propietat.⁽⁹⁰⁾ Recordem que l'amillament municipal donava una extensió de 240 vessanes de vinya plantada (masos Coll, Alzeda i Boscà), mentre que ara detectem una replantació de 291 vessanes en els mateixos masos. Cal pensar, però, que no existí una substitució de peus superior a l'existent amb anterioritat a l'entrada de la fil·loxera, sinó que hom ha d'interpretar aquestes dades com un exemple més de l'ocultació de terres, sobretot de les més rendibles econòmicament -la vinya dels anys 1860-.

A través d'un inventari de censos realitzat per Miquel Coll i Caritg l'any 1911 es pot tenir una altra visió d'aquest fenomen. Aquests censos, vint-i-cinc

89. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, "Viñedos destruidos por la filoxera i que hoy son reconstituidos en cepas americanas", sense data, caps 21.

90. A Catalunya s'aconseguí replantar un 56% de les ha de vinya existents abans de l'entrada de la fil·loxera. TERMES, Josep, *Història de Catalunya*, vol. VI *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil*, Barcelona, Edicions 62, 2a ed. (1989), pàg. 101.

en total, que afectaven un total de 68,175 vessanes, es trobaven distribuïts de la manera següent:⁽⁹¹⁾

	Extensió	Percentatge
Olivera	31,5 vessanes	46,20%
Vinya	17,05 vessanes	25%
Vinya-olivar	12,5 vessanes	18,33%
Camp	3 vessanes	4,4%
Sense determinar	4,125 vessanes	6,05%

La seva adscripció física és la següent:

	Total contractes	Extensió
Mas Alzeda	8	24,5 vessanes
Mas Boscà	3	6,55 vessanes
Mas Coll	2	5 vessanes
Mas Pairèt	1	4 vessanes
Altres	11	28,125 vessanes

D'aquestes dades, tot i que pertanyen a un període força tardà, hom n'extreu un seguit de conclusions:

a) Pèrdua de la importància vinícola de la zona –si més no en aquesta reduïda mostra– fins al punt que l'olivera passa al davant, tot i mantenir-se la vinya com a segona producció. En efecte, és la conseqüència de la crisi del cultiu de la vinya provocada per la fil·loxera. Aquest fenomen es pot comprovar observant un altre document, un laude realitzat l'any 1920, a la mort de Miquel Coll i Caritg, en el qual les vinyes pertanyents al patrimoni Coll i localitzades al municipi de Roses són definides com “...algo decadentes hoy...”,⁽⁹²⁾ alhora que es parla de “...un esplendoroso pasado florido en viñedos que no ha de volver...”, culpant d'aquest fet l'encariment de la mà d'obra i el poc atractiu que té el cultiu d'aquestes terres.

b) El manteniment dels censos com un dels sistemes d'extracció de rendes de la terra que es manté fins ben entrat el segle XX, tema estudiat per Rosa Congost:⁽⁹³⁾

“Els propietaris de Girona, i en general els propietaris de tot Catalunya, van exercir una pressió molt forta perquè no tirés endavant el projecte de redempció de censos; en realitat, els propietaris van aconseguir que s'aturés el procés i van poder continuar exigint els censos dels seus enfiteutes fins al 1945”.

91. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, reconeixement de censos fets a favor del senyor Miquel Coll i Caritg durant els anys 1910-11, capsa 21.

92. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, laude a requeriment de Tomàs de Cendra i Terrades, realitzat el 22 d'octubre de 1920, en poder del notari de Figueres Martí Mestres i Borell, capsa 6.

93. CONGOST, Rosa, *Els propietaris i...*, pàg. 190.

c) Finalment, un darrer fet que es constata observant aquestes dades és que darrera la distribució espacial dels establiments i arrendaments que efectuà Miquel Coll i Caritg sembla haver-hi una lògica econòmica, molt anterior a la seva arribada al capdavant de la propietat. La tendència que hom detecta és l'explotació directa de les terres més riques i la cessió, sota la forma jurídica que sigui, de les més pobres. Provem-ho: en un altre inventari de censos, que n'inclou vint en total i que abasten 71,6 vessanes situades als masos Boscà (7) i Alzeda (13) i on, a més, hi figura l'establient, es pot comprovar aquest fet:⁽⁹⁴⁾

	Joan Coll Isern	Benet Coll Custou	Joan Caritg	Altres
A cens	3	1	6 (mas Boscà)	1
En diners		3		
A part de fruit	6			
TOTALS	9	4	6	1

Quant a la seva distribució cronològica:

	Joan Coll Isern	Benet Coll Custou	Joan Caritg	Altres
Segle XVIII				1
1817			6 (mas Boscà)	
1819	5			
1820	4			
1845		1		
1846		1		
1848		1		
1859		1		

La situació geogràfica d'aquests establiments es troba majoritàriament en les terres menys riques del patrimoni (masos Boscà i Alzeda) on resultava molt difícil realitzar una explotació directa per part del propietari. Hi hauria, doncs, una doble estratègia d'explotació de la propietat que es complementaria. Per una banda, es beneficien del que Rosa Congost ha definit com la "*fam de terres*" de gran quantitat de petits camperols, que és aprofitada pels hisendats gironins per posar en explotació les finques més marginals de les seves propietats:

"Emmig de tanta ambigüitat, però, arribarem a descobrir allò que definirà realment aquella societat: amb la pràctica dels establiments, milers de parcel·les petitíssimes passaven a mans d'artesans i treballadors de la terra. Eren parcel·les de rics hisendats i de pagesos endeutats, de terra campa i bosc, de l'Empordà i la Selva, tant se val: eren 'devorades' per milers de treballadors de la terra que patien 'fam de terra'".⁽⁹⁵⁾

94. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, inventari dels censos fets el 27 de març de 1911 per Miquel Coll i Caritg, capsa 21.

95. CONGOST, Rosa. *Els propietaris i...*, pàg. 109.

Mentre, les terres més riques i fàcils de posar en cultiu les conreuaria el mateix propietari directament mitjançant el treball de jornalers, molts dels quals probablement eren els mateixos emfiteutes i parcers que, d'aquesta manera, complementarien els seus magres ingressos provinents de la poca entitat de les terres que cultiven. Tal com precisa Rosa Congost, s'aconseguia així un doble objectiu: l'esmentada explotació de les terres de la propietat amb rendiments decreixents i/o marginals i la fixació d'una mà d'obra necessària puntualment en els treballs estacionals del patrimoni:

"Amb l'emfiteusi s'havia aconseguit l'estabilització d'una mà d'obra rural i això és important en una zona en què temporalment els masos requereixen treball extra".⁽⁹⁶⁾

Quant a l'organització del seu patrimoni, hom constata la repetició dels esquemes de funcionament clàssics: usualment, l'administració dels afers quotidians de i en les explotacions era encarregada a un procurador que puntualment informava a Miquel Coll i Caritg, el qual solia residir a Figueres, sobretot en l'estació del fred, o bé a Roses, coincidint amb les puntes de treball agrícola (sega dels cereals, verema, etc.). La compaginació d'una residència d'hivern i una altra d'estiu era una pràctica estesa i fomentada⁽⁹⁷⁾ que Miquel Coll i Caritg seguia, sembla ser, bastant al peu de la lletra. D'altra banda, el control de les propietats s'encomanà sistemàticament als guardes rurals o del camp, que desenvolupaven bàsicament tasques de vigilància per salvaguardar la producció agrícola de petits robatoris i dels estralls del pasturatge de bestiar i per evitar l'espoliació cinegètica. Entre 1872 i 1905, Miquel Coll i Caritg presentà a l'Ajuntament de Roses 9 sol·licituds de guarda rural, fet que el situa en capdavanter absolut.⁽⁹⁸⁾ En canvi, el seu pare, Benet Coll i Caritg, entre 1849, data d'aprovació del reglament dels guardes rurals,⁽⁹⁹⁾ i 1872, primera sol·licitud del seu fill Miquel, només sol·licità una sola plaça de guarda, el 1858. En paraules de Rosa Congost:

"...el cert és que la revolució liberal va legitimar aquesta propietat privada i en va assegurar la protecció i la defensa amb la creació de la guàrdia rural i amb les lleis relatives a l'acotament de terres."⁽¹⁰⁰⁾

96. CONGOST, Rosa. *Els propietaris i...*, pàg. 127.

97. CONGOST, Rosa, "De pagesos a hisendats...", pàg. 60 i nota 16. Pot ésser il·lustratiu el cas de Maurici d'Albert i de Terrades, propietari del mas Fumats de Roses, el qual, sobre una mostra de 32 contractes dels quals sabem la data i el lloc de signatura (en total disposem de 41 contractes, 32 dels quals eren establiments emfiteutics i els altres 9 arrendaments), en signà 28 seguint la lògica d'oficialitzar-los a Figueres en època de poc treball agrícola (hem considerat arbitràriament de novembre a abril) i a Roses o Castelló d'Empúries quan hi residia estacionalment (de maig a octubre). Només 4 s'escapen d'aquesta mecànica relacionada amb l'estacionalitat. En tot cas, també és cert que alguns d'aquests contractes eren signats tots ells el mateix dia. No obstant això, la tendència apuntada per la repercusió de la residencialitat en l'administració de les propietats no es veu afectada.

98. AMR, secció Seguretat Pública, sèrie 9.1.1. Guarda Rural, capsa 1.

99. CONGOST, Rosa, *Els propietaris i...*, pàgs. 194 i 242.

100. CONGOST, Rosa, *Els propietaris i...*, pàg. 194.

En definitiva, observem la lenta transformació de la qualitat jurídica de la propietat rural des del rescab del domini directe de les terres a mitjan segle XIX fins a la privatització del seu accés i vigilància, la defensa de la propietat. Però la línia entre un punt i l'altre no fou recta ni progressiva. Hem vist, per exemple, com Miquel Coll i Caritg es feia reconèixer els censos rebuts el 1911 o com sol·licita el 1915 un judici verbal per cobrar les pensions endarrerides que se li deuen com a senyor directe d'una peça de terra de 2 vessanes.⁽¹⁰¹⁾ En definitiva, l'actuació econòmica de l'hisendat Coll s'orientava exclusivament a l'obtenció de beneficis, independentment del tipus d'ús que faci de les seves propietats, a voltes compartida i amb drets de base jurídica, a voltes plena i privada, absoluta. És una actuació lògica, des d'un punt de vista econòmic, i típica, des d'un punt de vista sociològic, en la qual prevalen els interessos econòmics de la "*pràctica de la propietat*" per damunt de qualsevol consideració sobre "*la teoria de la propietat*". Per tant, identifiquem en Miquel Coll i Caritg els trets clàssics d'un hisendat català del segle XIX que Rosa Congost definia perfectament:

"...l'actuació dels propietaris catalans constitueix un bon exemple de les característiques dels 'propietaris pràctics' dels quals parla Marx...El 'propietari pràctic' de Marx diu: 'Aquesta llei és bona perquè em beneficia, votem-la'. El 'propietari pràctic' català diu: 'Fem les lleis de manera que nosaltres puguem redimir els nostres censos però que ells no puguin redimir els seus'. I ho aconsegueixen..."

"Allò que s'imposa amb la revolució liberal, doncs, no és tant el respecte a una teoria de la propietat com el respecte a una pràctica de la propietat."⁽¹⁰²⁾

Potser és des d'aquesta perspectiva, de la valoració de les noves condicions econòmiques que triomfen amb la revolució liberal, que cal veure l'actuació en determinats sectors productius dels propietaris agrícoles, sobretot a partir de principi del segle XX. Efectivament, Miquel Coll i Caritg provà d'obtenir noves rendes de les seves propietats mitjançant l'explotació de recursos diametralment diferents als tradicionals fruits agrícoles. L'any 1900 hom trobà indicis de l'existència de petroli al lloc dit la balma del Gall, dins l'heretat del mas Clopera, a Llorona.⁽¹⁰³⁾ Sabem que al 1902 s'hi realitzaren treballs de prospecció importants durant uns quants mesos,⁽¹⁰⁴⁾ encara que la no continuïtat del tema en la seva correspondència el podem interpretar com

101. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, judici verbal instat per Miquel Coll i Caritg contra Sebastià Cortada i Buscató, de Palau-saverdera, de 14 d'abril de 1915, capsa 7.

102. CONGOST, Rosa, *Els propietaris i...*, pàg. 192.

103. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Josep Abel, guarda de les propietats de Llorona, a Miquel Coll i Caritg, 15 d'agost de 1900, capsa 10.

104. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, cartes de Josep Abel a Miquel Coll i Caritg de 13 de setembre de 1902, 30 de setembre de 1902, 10 d'octubre de 1902 i 6 de desembre de 1902, capsa 10.

la fi de l'aventura petroliera. En tot cas, Coll i Caritg fou, de ben segur, un dels precursors de la prospecció petrolífera a les comarques gironines i demostra la seva capacitat d'innovació i adaptació als temps. Poc després, el 1905, estudià la possibilitat d'instal·lar juntament amb el senyor Colldecarrera una fàbrica "*para un aprovechamiento forestal-industrial*" en els seus boscos de Llorona,⁽¹⁰⁵⁾ iniciativa que superava l'abast més modest de les anteriors explotacions forestals de les seves terres. Certament, en totes aquestes propostes de nous jaciments econòmics hom hi descobreix una nova mentalitat capitalista, en definitiva, un aprofundiment en la capacitat d'extreure beneficis de recursos fins aleshores inexplorats o escassament rendibles.

Aquesta mateixa mentalitat capitalista s'observa en la diversificació de les inversions que Miquel Coll i Caritg efectuà durant la primera dècada del segle XX amb la col·locació de capitals en diverses iniciatives internacionals, moltes de les quals foren un fracàs a llarg termini per diferents problemes polítics. En aquest sentit, hem pogut documentar la inversió en la Companyia Estatal de Ferrocarrils de Rússia (1906), en els ferrocarrils de Mèxic i en la construcció del canal de Panamà,⁽¹⁰⁶⁾ els ferrocarrils d'Alacant, del Japó (1910) i de l'Argentina (1886), a més de diversos efectes valors, tals com deute públic nacional i del tresor "*otomano*".⁽¹⁰⁷⁾ Amb tot, la importància d'aquests efectes financers, en forma de bons, accions, obligacions, deute amortitzable o metàl·lic en divises (en concret, en marcs del Banc Alemany Transatlàntic de Barcelona) queda palesa si hom té en compte que al 1920 ascendien a la xifra respectable de 112.376,62 ptes.

L'activitat inversora de Miquel Coll i Caritg, com hem vist, abastà diversos àmbits econòmics de caràcter internacional, alhora que tampoc menyspreà la possibilitat d'invertir en el sector tèxtil autòcton, encara que sigui a través d'un préstec de 12.500 ptes., al germà de la seva jove, Josep Maria Muntanyà i Mir,⁽¹⁰⁸⁾ gerent de l'empresa Jover i Muntanyà domiciliada a Barcelona. L'objectiu d'aquesta injecció de diner, esmentada en la pròpia acta notarial, era la construcció d'un establiment fabril a Canet de Mar.

La seva activitat política i social

De força jove Miquel Coll i Caritg començà a intervenir en la vida pública de Roses. La primera referència de què disposem és de 1873, quan fou

105. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, diverses cartes de l'enginyer Magí Cornet i Masriera a Miquel Coll i Caritg, capsa 11.

106. Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, en poder del Sr. Carles Coll i Riera.

107. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Joaquim Coll de Cendra al liquidador dels béns de Miquel Coll i Caritg, datada el 19 de juny de 1920; comptes de rebuts liquidats, capsa 15.

108. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, préstec atorgat per Miquel Coll i Caritg a favor de la societat mercantil regular col·lectiva "Jover i Muntanyà", de 7 de novembre de 1919, en poder del notari de Figueres Martí Mestres i Borrell, capsa 21.

escollit membre de la Junta de l'Amillarament. L'any següent, 1874, en plena ofensiva de les tropes carlistes a la comarca altempordanesa, Miquel Coll protagonitzà un esdeveniment de difícil interpretació si atenem les diverses fonts escrites. Fou segrestat per les tropes carlistes i empresonat a Castelló d'Empúries, on li demanaren un rescat de 6.500 ptes.⁽¹⁰⁹⁾ No obstant això, el govern legítim el detingué, el 1875, davant les sospites que no fos realment segrestat, sinó que Miquel Coll col·laborés voluntàriament amb la facció carlista amb una aportació econòmica certament elevada i amb la presa activa de partit, fruit d'un moment de rauxa ideològica i d'un calculat moviment davant la possibilitat de triomf dels carlistes. Aquesta hipòtesi no ha d'estranyar-nos gens, atès que Domènec Ventura, masover dels Coll a Llorona, en comentar-li les dificultats que té per satisfer les tributacions que li demanaven pels carlins, li fa avinent el patiment que havia tingut quan “...*me deyen que era agafat per gent inconeguda y son sapigut que no es baritat...*”.⁽¹¹⁰⁾ Així mateix, la filiació ideològica carlina de Miquel Coll i Caritg queda ben palesa en una carta que Abelón Cusí li envia i en la qual li comunica l'atac carlista a Figueres del dia anterior:

“Creo que ya estarás al corriente de la alarma que tuvieron los Figuerenses ayer a la madrugada, siendo así que los carlistas (esto es los tuyos) se divertieron mandando algunas granadas a dicha villa...”.⁽¹¹¹⁾

Tanmateix, hom pot documentar indirectament les seves posicions ideològiques i, efectivament, el tornem a trobar alineat clarament en el bàndol conservador. Políticament, el pensament de Miquel Coll i Caritg és conservador, probablement afí en la dècada de 1870 a les posicions polítiques carlistes, pel que suposaven de reacció davant el trasbals de la Revolució del 1868 i la posterior instauració de la Primera República:

“La revolució política de 1868 reanimà el carlisme com a força política autoritària, en la qual quedaren integrats els vells seguidors del tradicionalisme i també elements conservadors i catòlics (neocatòlics) que s'espantaren davant el canvi polític.”⁽¹¹²⁾

Però no obstant això, el seu posicionament carlista a mitjan anys 70, amb la Restauració Borbònica de 1876, Miquel Coll i Caritg evoluciona ràpidament

109. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Miquel Coll i Caritg al governador del castell de Sant Ferran de Figueres, datada el 2 de febrer (?) de 1875 a Castelló d'Empúries, capsa 11.

110. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Domingo Ventura a Miquel Coll i Caritg, Besalú, 25 de març de 1874, capsa 11.

111. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta d'Abelón Cusí a Miquel Coll i Caritg, Hostalets, 29 de març de 1874, capsa 11. El subratllat és dels autors.

112. SOBREQUÉS i CALLICÓ, Jaume, *Història Contemporània...*, pàg. 293. En tot cas, la referència bibliogràfica indispensable és: CANAL, Jordi, “L'enyorança del passat: el carlisme” a *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, vol. 7, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1996, pàgs. 108-125.

ment vers l'adhesió al nou règim com una persona d'ordre conservadora més.⁽¹¹³⁾ El carlisme esdevé, a partir d'aquest moment, més un embolcall ideològic teòric, una casa comuna dels sectors de dretes, que no pas una presa de posició política directament traslladable a l'acció pública. En aquest sentit és significativa la rapidesa amb què comença a intervenir en les institucions de govern local d'ençà 1876. Pensem que fou carlí, o almenys col·laborador o simpatitzant, més pel panorama progressista que li oferia una república que, per exemple, pretenia instaurar la llibertat de cultes, i per la possibilitat, potser més remota que real, d'una transformació social, lesiva pels seus interessos econòmics.

"Al cap i a la fi, el carlisme no fou una amenaça a l'ordre burgès, sinó la darrera garantia d'aquest, en la mesura que serví de paraigües del procés obert per la Gloriosa i afavorí, durant la greu crisi de 1874 per l'avenç carlí, la posterior sortida restauradora. Tal vegada, però, podem caure en una simplificació si li atribuïm un caràcter purament contrarevolucionari. Millor seria considerar el complex d'adhesions producte d'amplis fenòmens d'oposició, això sí, de manera subordinada, com van ser l'amenaça de les quintes, la crisi econòmica i les càrregues impositives, en un clima de sotragada del món catòlic."⁽¹¹⁴⁾

La seva adscripció a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, la possible pertinença a partits d'ordre, conservadors, i les seves recurrents relacions amb els altres membres del grup propietari més important de la comarca així ho avalen. No obstant això, cal ser prudents, atès que la recerca hauria de completar-se àmpliament amb d'altra documentació. Una línia de treball plausible per situar el personatge dins un espectre polític, encara que només ens permeti de donar una idea aproximada de la seva posició ideològica, és l'anàlisi de les lectures periòdiques a les quals estava subscrit. La nòmina de diaris documentats, amb el detall dels anys en què està subscrit, és la següent:⁽¹¹⁵⁾

– *La Tramontana* (1886). Publicació periòdica, l'orientació ideològica de la qual era conservadora o almenys antirepublicana federal, propera al que es pot esperar d'un pròsper hisendat.⁽¹¹⁶⁾

– *El Semanario de Figueras* (1886, 1888). Apareix a la llum el mateix any 1886. S'articulà com el portaveu carlí de la comarca, amb el lema "Dios, Patria y Fueros".⁽¹¹⁷⁾

113. Romiatge, d'altra banda, també documentat amb d'altres terratinents catalans, molts d'ells socis de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. TERMES, Josep, *Història de...*, vol. VI *De la Revolució de...*, pàg. 108.

114. TOLEDANO i GONZÁLEZ, Lluís Ferran, "La contrarevolució carlista a Espanya, 1868-1876" a *L'Avenç*, núm. 154, *L'Avenç* (desembre 1991), pàg. 32.

115. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, rebut de pagaments de les subscripcions, capses 6, 8 i 16.

116. GUILLAMET, Jaume, *La premsa a les comarques gironines*, Barcelona, Editorial Selecta, 1977, pàg. 51.

117. GUILLAMET, Jaume, *La premsa a les comarques...*, pàg. 51.

Imatge 3: Retrat de maduresa de Miquel Coll i Caritg (1845-1919). Arxiu Municipal de Roses. Col·lecció Coll, registre núm. 6.137.

– *El Fomento. Periódico Semanal de Agricultura, Industria y Comercio.* (1887).

– *La Voz Ampurdanesa* (1888-1889). Era una publicació setmanal figurenca de caràcter tradicionalista.⁽¹¹⁸⁾

– *El Correo Catalán* (1888-1889-1890, 1894-1895, 1900). Aquest diari (1876-1983) tenia una coneguda orientació carlista⁽¹¹⁹⁾ i, fins i tot, Jaume Guillamet el qualifica d’“integrista”.⁽¹²⁰⁾ Fou fundat per Manuel Milà de la Roca i Ràfols.⁽¹²¹⁾ Durant la Guerra Civil fou incautat pel Partit Obrer d’Unificació Marxista (POUM).⁽¹²²⁾

– *El Orden. Periódico Independiente* (1895). Publicació figurenca nascuda el 1891, era de caire conservador. La seva periodicitat era bisetmanal.⁽¹²³⁾

118. GUILLAMET, Jaume, *La premsa a les comarques...*, pàg. 51.

119. GUILLAMET, Jaume, *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya 1641-1994*, Barcelona, La Campana, 1994, pàg. 63.

120. GUILLAMET, Jaume, *Història de la premsa...*, pàg. 177.

121. GUILLAMET, Jaume, *Història de la premsa...*, pàg. 64.

122. GUILLAMET, Jaume, *Història de la premsa...*, pàg. 155.

123. GUILLAMET, Jaume, *La premsa a les comarques...*, pàg. 52.

- *La Defensa. Semanario Jurídico-Administrativo* (1895-1896).
- *El Regional* (1900). Aquest setmanari (1893-1904) publicat a Figueres per M. Campamar i Fill tenia una orientació clarament catòlica.⁽¹²⁴⁾
- *Diari de Barcelona* (1879-1880). El degà de la premsa periòdica europea, conegut popularment com *El Brusi*, es distingia, durant els anys en què Miquel Coll i Caritg hi estigué subscrit, per una línia editorial afí a la monarquia alfonsina, la qual fins i tot ennoblí Antoni Brusi i Ferrer amb el marquesat de la casa de Brusi.⁽¹²⁵⁾ Rafael Tasis i Joan Torrent el qualifiquen de “*diari eminentment conservador i monàrquic, mai el Diario de Barcelona no va tenir ensopegades amb l'autoritat fins a la Primera República*”, en què fou suspès durant 8 dies.⁽¹²⁶⁾
- *La Unión Ampurdanesa. Periódico de intereses morales y materiales de avisos y noticias* (1884). Diari de Figueres de tarannà conservador.⁽¹²⁷⁾
- *El Correo de la Tarde* (1902). Diari de Girona.

L'anàlisi de la premsa que Miquel Coll i Caritg consumia demostra que tres dels periòdics són de clara orientació carlista, mentre que uns altres sis es posicionen francament a la dreta de l'espectre polític coetani, qualificant-se de conservadors, monàrquics i catòlics. Tot i que pot semblar una contradicció la lectura mixtificada de premsa carlista i monàrquica, evidentment alfonsina, pensem que corrobora el que apuntàvem més amunt: des de la Restauració Borbònica, el carlisme de Miquel Coll i Caritg és buit de reivindicació dinàstica i només és una presa de posició simbòlica. Amb altres paraules, fou un carlí que s'adaptà ràpidament al nou règim.

En definitiva, hom pot intuir de forma general les seves coordenades ideològiques, d'altra banda molt semblants en tota la classe propietària agrícola hisendada. Tanmateix, caldria una anàlisi molt més acurada i menys simplista, que aprofundís en la seva actuació política i social.

El 19 de desembre de 1876 el governador civil de la província el nomenà regidor de l'Ajuntament de Roses,⁽¹²⁸⁾ càrrec en el qual fou reelegit l'1 de març de l'any següent com a primer regidor o segon tinent d'alcalde.⁽¹²⁹⁾ La malaltia de l'alcalde titular va provocar que des del primer de desembre de 1877 Miquel Coll i Caritg ocupés interinament l'alcaldia durant més d'un any i mig, fins al primer de juliol de 1879. De fet, Miquel Coll va esdevenir l'home fort de la legislatura, encara que no fos l'alcalde *de iure*.

Durant la seva presidència Miquel Coll i Caritg va impulsar diverses actuacions encaminades a modernitzar les infraestructures de la comarca,

124. TASIS, Rafael; TORRENT, Joan, *Història de la premsa catalana*, Barcelona, Editorial Bruguera, 1966, vol. II, pàg. 152; GUILLAMET, Jaume, *La premsa a les comarques...*, pàg. 52.

125. TASIS, Rafael; TORRENT, Joan, *Història de la premsa catalana*, pàg. 109.

126. TASIS, Rafael; TORRENT, Joan, *Història de la premsa catalana*, pàg. 109.

127. GUILLAMET, Jaume, *La premsa a les comarques...*, pàg. 51.

128. AMR, fons municipal, Administració General, sèrie 1.1.1.4. Llibre d'Actes del Ple de l'Ajuntament, vol. 3, sessió de 19 de desembre de 1876, capsa 3.

129. AMR, fons municipal, Administració General, sèrie 1.1.1.4. Llibre d'Actes del Ple de l'Ajuntament, vol. 3, sessió de 1 de març de 1877, capsa 3.

amb la finalitat d'afavorir l'activitat econòmica del país, sobretot l'agricultura i el comerç. En aquest sentit, projecta i executa un pla de reparacions dels diversos camins que comunicaven Roses amb l'exterior (camins de Palau-saverdera, Peralada, Cadaqués, els Sinyols, el mas Fumats i Caralps).⁽¹³⁰⁾ Possiblement una de les iniciatives més ambicioses i amb més futur fou la sol·licitud al ministre de Foment, juntament amb els alcaldes de Palau-saverdera, Pau i Vilajuïga, de la construcció d'una carretera apta pel transport de mercaderies que connectés Roses amb Vilajuïga.⁽¹³¹⁾ La data, 1878, no és casual: el tren arriba a Figueres i Vilajuïga i, per tant, era el moment d'impulsar les actuacions que tendissin a rendibilitzar les possibilitats del ferrocarril. Per una carta del seu arxiu patrimonial sabem que encara el 1880 treballava per veure realitzat aquest projecte. L'objectiu era fer participar l'economia rosinca dels avantatges que oferia el ferrocarril en la comercialització dels productes que arribaven al port de Roses, fent-lo més competitiu. Aquesta iniciativa es va fer realitat durant la primera dècada del segle XX (1903-1908), quan participà com a persona de contacte a Roses del servei d'Obres Públiques de l'Estat en el procés d'expropiació forçosa d'algunes finques necessàries per construir la nova carretera.⁽¹³²⁾ Encara que amb més de 20 anys d'espera i deixant passar una de les millors èpoques del comerç de cabotatge de Roses, la nova via de comunicació terrestre es posà en funcionament.

La connexió del port de Roses amb la nova via de comunicació que era el tren es completava amb una altra obra important, la construcció d'un pont sobre la riera Ginjolers, obra que també es dugué endavant.⁽¹³³⁾

El moment fou realment important, atès que l'amenaça de la fil·loxera es concretà. L'Ajuntament, presidit per Coll, decideix contribuir amb l'Associació de Municipis de la Comarca en les gestions que es dugueren a terme per aturar la plaga i reactivar el sector vinícol.⁽¹³⁴⁾

Quant a l'activitat més estrictament municipal, cal destacar, a més, que Miquel Coll i Carítg fou el primer en plantejar la necessitat de construir un nou cementiri, atès que l'actual, situat al costat de l'església parroquial, era totalment insuficient. La proposta que s'aprovà fou de col·locar-lo en el territori de la Cuana, en un lloc que havia tingut aquesta finalitat el 1856. S'encarregà el projecte a l'agrimensor rosinc Josep Romañach i Berta.⁽¹³⁵⁾

130. AMR, fons municipal, Administració General, sèrie 1.1.1.4. Llibre d'Actes del Ple de l'Ajuntament, vol. 3, sessió de 24 de febrer de 1878, capsa 3.

131. AMR, fons municipal, Administració General, sèrie 1.1.1.4. Llibre d'Actes del Ple de l'Ajuntament, vol. 3, sessió de 7 d'abril de 1878, capsa 3.

132. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, actes de peritació i correspondència sobre el tema, capsa 4.

133. AMR, fons municipal, Administració General, sèrie 1.1.1.4. Llibre d'Actes del Ple de l'Ajuntament, vol. 3, sessió de 7 d'abril de 1878, capsa 3.

134. AMR, fons municipal, Administració General, sèrie 1.1.1.4. Llibre d'Actes del Ple de l'Ajuntament, vol. 3, sessió de 11 d'agost de 1878, capsa 3.

135. AMR, fons municipal, Administració General, sèrie 1.1.1.4. Llibre d'Actes del Ple de l'Ajuntament, vol. 3, sessió de 29 de desembre de 1878, capsa 3.

L'impuls modernitzador també és palès en l'aprovació del pressupost per l'exercici de 1878-1879, en el qual apareix per primera vegada una nova partida de despesa destinada a finançar l'enllumenat de gas del poble, sens dubte una novetat que transformà decisivament la vida quotidiana dels ciutadans de Roses.⁽¹³⁶⁾

Tanmateix, l'activitat política no es limità únicament a l'àmbit de les grans obres de modernització i d'impuls de les forces econòmiques del país. Un aspecte molt destacat, pel seu caràcter inusual i per la manca de consideració general envers el tema, fou el millorament de l'ensenyament primari femení. Si bé l'educació dels nois era considerada mínimament necessària per a la vida, per a les noies l'educació no esdevenia una prioritat a tenir en compte. Miquel Coll i Caritg, malgrat tot, impulsà el trasllat de l'escola de nenes a un petit local del carrer Ensenada,⁽¹³⁷⁾ a causa del mal estat de l'edifici destinat a col·legi. Posteriorment, es torna a traslladar a un nou local, situat al carrer del Mar, més adequat a les finalitats pedagògiques.⁽¹³⁸⁾

Fins i tot, la gestió municipal de Miquel Coll i Caritg, juntament amb d'altres regidors, consistí en l'avançament dels diners necessaris per a cobrir el descobert de l'Ajuntament amb la Diputació de Girona pel concepte de consums i cereals dels anys 1874 i 1875.⁽¹³⁹⁾

La renovació del consistori el 16 de febrer de 1879, amb la celebració de les primeres eleccions municipals d'ençà la Restauració Borbònica, l'obligà a deixar l'alcaldia accidental, que es concretà, com s'ha dit més amunt, el primer de juliol de 1879.⁽¹⁴⁰⁾

Tanmateix, la seva relació política amb el poble de Roses no s'extingí en aquesta data. Almenys hem pogut documentar les següents intervencions públiques en l'àmbit municipal de Miquel Coll i Caritg: membre de la Junta de l'Amillament el 1873, el 8 de setembre de 1878 fou escollit president de la mesa interina en les eleccions a diputat provincial,⁽¹⁴¹⁾ el 1892 fou escollit liquidador del pressupost municipal i membre de la Junta Pericial de Contribucions (1893-1895). Alhora, també participà activament en la política local del municipi de Llorona, on el trobem com a vocal de la Junta de l'Amillament el 1879,⁽¹⁴²⁾ càrrec des del qual lluità per aconseguir una tribu-

136. AMR, fons municipal, Administració General, sèrie 1.1.1.4. Llibre d'Actes del Ple de l'Ajuntament, vol. 3, sessió de 7 d'abril de 1878, capsa 3.

137. AMR, fons municipal, Administració General, sèrie 1.1.1.4. Llibre d'Actes del Ple de l'Ajuntament, vol. 3, sessió de 23 de juny de 1878, capsa 3.

138. AMR, fons municipal, Administració General, sèrie 1.1.1.4. Llibre d'Actes del Ple de l'Ajuntament, vol. 3, sessió de 18 de maig de 1879, capsa 3.

139. AMR, fons municipal, Administració General, sèrie 1.1.1.4. Llibre d'Actes del Ple de l'Ajuntament, vol. 3, sessió de 21 de març de 1878, capsa 3.

140. AMR, fons municipal, Administració General, sèrie 1.1.1.4. Llibre d'Actes del Ple de l'Ajuntament, vol. 3, sessions de 16 de febrer i de 1 de juliol de 1879, capsa 3.

141. AMR, fons municipal, Administració General, sèrie 1.1.1.4. Llibre d'Actes del Ple de l'Ajuntament, vol. 3, sessió de 8 de setembre de 1878, capsa 3.

142. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Rafael Campsaulinas a Miquel Coll i Caritg, Llorona, 25 de febrer de 1879, capsa 4.

tació menor per les seves propietats. En aquest sentit és especialment interessant veure com la intervenció en la formació de consistoris afins a la seva persona li podia permetre “*formar un nuevo amillaramiento más propicio*”.⁽¹⁴³⁾ La preocupació per obtenir una rebaixa dels impostos no era un tema nou. Ja al juny de 1876, l'administració econòmica de la província refusa la possibilitat de reformar l'amillarament de 1860.⁽¹⁴⁴⁾ En tot el procés queda palesa la importància de l'actuació d'un personatge clau, Rafael Campsaulinas, per entendre la incidència dels interessos econòmics de Miquel Coll i Caritg en el consistori de Llorona. Rafael Campsaulinas, persona que fou alcalde de Llorona, era en realitat el seu home de confiança, el testaferro mitjançant el qual podia intervenir en el resultat de les eleccions i en la presa de decisions que afectaven la bona marxa del seu negoci agrícola i ramader. La intervenció política s'orientava al control en la realització de l'amillarament, en l'aprofitament de l'entramat polític per afavorir els seus interessos econòmics. La situació és ben descrita el 1902, per exemple, quan li informen que:

“Lo más interesante de esto y es lo principal, es que aprovechándome del tejido de embustes que resulta ser el amillaramiento, puse la riqueza que me acomodó.”⁽¹⁴⁵⁾

La seva carrera política també es desenvolupà en el marc provincial, nivell des d'on podia defensar millor els seus interessos de classe. D'aquesta manera, el 1879 es presentà a diputat provincial per ocupar la vacant que deixava el diputat Moradillo.⁽¹⁴⁶⁾ L'elecció no li fou favorable,⁽¹⁴⁷⁾ però destacà en la promoció de la denúncia d'un escàndol electoral contra el seu oponent, el també rosinc Joan Baptista Romanyach, que havia estat alcalde de Roses. De fet, el caràcter advers de l'elecció es podia preveure pel to de les informacions que rebia de Pontós i Garrigàs, mitjançant el seu cunyat Pere Gimbernat:

“Querido Miguel: he mirado y esplotado lo que me encargas sobre [las] elecciones de Pontós, por conducto de Capdaygua, que se encuentra Alcalde, y este me dice que en su pueblo no hay nada que hacer en favor de tu candidatura, por estar comprometidos los electores hace ya muchos días en favor de tu contrincante y de la misma manera se me a dicho esta Garrigás pues en

143. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Rafael Campsaulinas a Miquel Coll i Caritg, Llorona, 14 de gener de 1877, caps 11.

144. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Rafael Campsaulinas a Miquel Coll i Caritg, Llorona, 16 de juny de 1876, caps 11. Amb tot, el desembre de 1876 sembla que s'iniciïn els tràmits per crear un nou amillarament, que, en realitat, no s'efectuà: carta de Rafael Campsaulinas a Miquel Coll i Caritg, Llorona, 22 de desembre de 1876, caps 11.

145. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Jacint (?), probablement un procurador seu, de 10 de juliol de 1902, caps 7.

146. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Vicenç Cànovas a Miquel Coll i Caritg, Girona, 19 de juny de 1879, caps 11.

147. El guanyà Joan Baptista Romanyach per 53 vots a 16. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta tramesa des de Pau a Miquel Coll i Caritg, 2 de desembre de 1879, caps 11.

este ultimo pueblo el Secretario que ya sabes que en las cortas poblaciones es regularmente el que propone y dispone, es un fiel amigo y servidor del Sr. que tu sabes de Figueras, y asi que creho que en estas dos poblaciones temo que sean escasos los votos que tu candidatura obtenga."⁽¹⁴⁸⁾

Malgrat tot, no és fins al 17 d'octubre de 1882 que no és escollit diputat provincial, càrrec que pren possessió el primer de gener de 1883. No sabem per quin partit polític es presentà, encara que es podria tractar del Partit Constitucional, de tendència liberal.⁽¹⁴⁹⁾ La condició de diputat provincial la mantingué fins al 3 de març de 1884.⁽¹⁵⁰⁾ Posteriorment, el 1890, fou escollit membre de la Junta Provincial del Cens Electoral.

La transcendència política o, si hom vol, la influència que exercí Miquel Coll i Caritg es manifesta en la seva correspondència. Ja hem esmentat l'interès econòmic per controlar la composició de l'Ajuntament de Llorona el 1877, en vigílies de les eleccions que s'havien de convocar el 1879. Intervení, a més, activament en la formació d'ajuntaments favorables als pobles de Bassegoda, Llorona,⁽¹⁵¹⁾ Port de la Selva⁽¹⁵²⁾ i Vilademuls,⁽¹⁵³⁾ entre d'altres. Les eleccions municipals de 1883 a Llorona, les segones des de la implantació del règim restauracionista, són molt demostratives i alhora explícites dels processos de control caciquistes del sistema polític local i de la implicació de diverses branques d'interessos particulars coincidents.⁽¹⁵⁴⁾ De bell antuvi, Rafael Campsaulinas, candidat a alcalde, informa Miquel Coll i Caritg de l'existència d'un grup opositor als seus interessos, que es concretaven bàsicament en la reforma de l'amillament. Al mateix temps, la nova facció política qüestionava un dels mecanismes de control polític del consistori, a saber, la pos-

148. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Pere Gimbernat a Miquel Coll i Caritg, Ordis, 24 de novembre de 1879, capsa 21.

149. Almenys, així es pot inferir d'algunes referències localitzables en la seva correspondència: AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, correspondència diversa, capses 6-10. Els expedients de les eleccions a diputats provincials de 1879 i 1882 del fons de la Diputació de Girona són massa fragmentaris per aclarir el tema. Arxiu Històric de Girona, Fons de la Diputació de Girona, Eleccions a Diputats Provincials, 1879 i 1882, lligalls 296 i 297.

150. Dades extretes del buidatge de la base de dades de càrrecs electes de la Diputació de Girona, facilitades amablement per l'arxiver Narcís Castells i Calzada.

151. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Rafael Campsaulinas a Miquel Coll i Caritg, Llorona, 14 de gener de 1877, capsa 11.

152. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Joan Fonclara a Miquel Coll i Caritg, capsa 8. En aquesta, Joan Fonclara li comunica el seu nomenament com a alcalde de la població "*como esperaba*".

153. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Francisco Javier Godo, advocat de Barcelona, a Miquel Coll i Caritg, capsa 10. En aquesta el remitent agraeix la col·laboració de Miquel Coll i Caritg en la seva campanya electoral a Vilademuls: "*...no olvido jamas los favores que me dispensan y mucho menos los de tanta valia como el que me ha prestado en esta campanya electoral que aun no ha terminado*".

154. MARTÍ, M., "Les famílies del poder: els partits oligàrquics" a *Història, Política, Societat...*, vol. 7, pàgs. 78-85; YANINI, A., *El caciquisme*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1984, encara que bàsicament se centra en el cas valencià.

sessió de la secretaria de l'ajuntament en mans del fill del candidat. A més, els interessos políticofamiliars no s'esgotaven amb l'adscripció del fill del candidat a la secretaria municipal, sinó que el propi Rafael Campsaulinas desitjava ésser escollit alcalde per deixar la feina habitual, que de ben segur considerava feixuga. Vegem-ho:

"Proximas las elecciones municipales, y probablemente que habra oposicion que será con intencion de trasladar la Secretaria del ayuntamiento fuera de este distrito, y como esto seria una cosa fuera de la Ley y muy arbitraria; á V. me dirigo como amigo para que se digne decirme si nós apoyará con los votos de sus colonos, para poder formar un Ayuntamiento de amigos é impedir que de ninguna manera se saque la Secretaria de este distrito; y que quede de secretario mi hijo Julian como lo es actualmente; yo no deseo ser alcalde ni concejal por figurar en lo más minimo, pero si que desearia que mi hijo continuase de Secretario; y por otra parte se me quitara ser peon correo de Besalú á esta Llorona..."⁽¹⁵⁵⁾

Evidentment, Coll i Campsaulinas s'entengueren perfectament i quedà establerta l'aliança electoral:

"...Tengo el gusto de participarle que ayer se acordó por los amigos nombrar una candidatura para Concejales en las proximas elecciones de las personas mas amigas y de reputacion, y son los Sores. Buenaventura Quera, Esteban Custujà. los dos únicos Propietarios de este pueblo, colono del Manso Sole de Pons, el guarda particular del Caritg y el que suscribe..."⁽¹⁵⁶⁾

La candidatura, finalment, triomfà gràcies al suport de Miquel Coll, que d'aquesta manera aconseguia l'agraïment i la fidelitat de l'alcalde del consistori de Llorona per qualsevol assumpte que pogués afectar les seves propietats a la població:

"...le doy miles de gracias por su actividad al desempeño de asuntos para servir á los amigos, pues Sor todos los dias me da pruebas de un verdader amigo...pero si algun dia se presenta alguna ocasion para recompensarle deseo hacerlo hasta donde llegan mis fuerzas; en cuanto á lo que me dice de la contribucion Territorial que este pueblo pagará con la riqueza antigua, ó sea como antes, siempre sera un alivio hasta que se forme la verdadera cartilla nueva..."⁽¹⁵⁷⁾

La intervenció de Miquel Coll i Caritg en la política municipal d'aquest consistori el 1883 podria semblar un fet més o menys aïllat, però, ans al contrari, esdevé una constant, com demostren actuacions posteriors en el mateix municipi. Així, el 1908, Julià Campsaulinas, fill de l'esmentat anteriorment Rafael

155. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Rafael Campsaulinas a Miquel Coll i Caritg, Llorona, 12 de març de 1883, caps 8.

156. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Rafael Campsaulinas a Miquel Coll i Caritg, Llorona, 27 d'abril de 1883, caps 8.

157. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Rafael Campsaulinas a Miquel Coll i Caritg, Llorona, 10 de maig de 1883, caps 8.

Campsaulinas, exalcalde, l'informa que ha aparegut un “*partit d'oposició*” al candidat presentat per Miquel Coll i Caritg i li demana l'ajuda necessària en les pròximes eleccions “*para que con Esteban y demás amigos darles una lección de que ese complot formado por Pujol no es nada*”,⁽¹⁵⁸⁾ notícia que, d'altra banda, sembla indicar-nos almenys aparentment un perfecte control de la situació política del poble. Cal entendre el context polític de la Restauració, on les pràctiques caciquistes eren a l'ordre del dia i el control dels vots era total, com per exemple en el cas dels masovers i treballadors de Miquel Coll i Caritg.⁽¹⁵⁹⁾ És absolutament significativa la comunicació que Rafael Campsaulinas, flamantment escollit alcalde, li tramet i en la qual li fa cinc cèntims de les incidències hagudes en la disciplina del vot de les eleccions municipals de 1883 a Llorona:

“...la orden que dio V. a su guarda particular José Abel ha sido tan respetada que de Llorona no ha faltado no más que un solo elector que es Cosmen Faitg (alias) Sartra que este ya lo dijo casi redondamente que no queria votar por mas que lo digera el Sor Coll si la candidatura que habia de apoyar no le agustaba”.⁽¹⁶⁰⁾

En un altre nivell, les seves relacions amb la política madrilenya foren força intenses, malgrat que no s'ha pogut demostrar que hagués estat senador. Fins i tot, fou convidat a les exèquies d'Antonio Cànovas del Castillo, president del Consell de Ministres, assassinat el 1897 per un militant anarquista.⁽¹⁶¹⁾

En l'àmbit de la societat civil, Miquel Coll i Caritg desenvolupà una gran quantitat d'activitats públiques, sempre lligades estretament amb la defensa i la promoció de l'agricultura altempordanesa. Així, el 1887 fou nomenat per la Lliga Agrària per a formar una cartilla avaluatòria de l'agrupació dels pobles de Roses, Palau-saverdera, Pau, Mollet de Peralada, Sant Climent Sescebes, Vilajuïga, Espolla, Garriguella i Rabós d'Empordà. El 1892, i almenys fins al 1901, el trobem com a soci de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, associació que agrupava els grans propietaris agrícoles catalans en la defensa dels seus interessos de classe.⁽¹⁶²⁾ El 1895 va contribuir a finançar l'import dels mobles i l'aixovar del cafè de la subdelegació de Figueres de l'esmentat institut. Al 1900 era el cap de la subdelegació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. L'any següent, 1901, actuà de tesorero del IV Congrés Agrícola Català celebrat a Figueres el 4 i 5 de maig.⁽¹⁶³⁾

158. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Julià Campsaulinas a Miquel Coll i Caritg, Llorona, 15 de novembre de 1908, capsa 19.

159. Hom pot veure un cas certament similar a PONS, Jordi; ADROHER, M. Àngels, “Salt i el marquès de Camps: un cas de caciquisme” a *Revista de Girona*, núm. 129, (juliol-agost 1988), pàgs. 82-87.

160. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Rafael Campsaulinas a Miquel Coll i Caritg, Bassegoda, 7 de maig de 1883, capsa 8.

161. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, invitació, capsa 6.

162. Per a una síntesi de l'IACSI, vegeu, sobretot, CAMINAL, M., “La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901)” a *Recerques*, núm. 22, (1989), pàgs. 117-135.

163. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, documentació diversa, caps 7-9.

El 1885 comprà 10 accions de la societat Fomento del Ampurdán.⁽¹⁶⁴⁾

Miquel Coll i Caritg fou un dels fundadors de la Cambra Agrària de l'Empordà el 1900 i president de la secció 3 de l'esmentada institució.⁽¹⁶⁵⁾ La nòmina dels socis fundadors estava composta bàsicament per importants hisendats de la comarca. A més de l'esmentat Miquel Coll i Caritg, hi trobem Eusebi de Puig i de Rich, president; a Romuald d'Alfaràs, a Carles Bosch, a Raimundo de Falgàs, a Lluís de Pagès, a Carles Cusí, a Leopold de Batlle i, finalment, a Lluís Maria Jordi. L'activitat de Miquel Coll i Caritg al si de la Cambra se centrà en la demanda de mesures de suport i ajudes als viticultors, en forma de rebaixa de la contribució, a causa de la pèrdua de les collites de vi per la fil·loxera, tot i que havien passat més de 20 anys de la maltempada.

Cap al final de la seva vida, encara tingué forces per impulsar personalment la creació del Sindicat Oliverer de l'Empordà (1914),⁽¹⁶⁶⁾ del qual en fou evidentment un dels fundadors i el seu primer president.⁽¹⁶⁷⁾ El sindicat fou iniciat per un grup de grans propietaris rurals de la comarca, de forma similar a com al 1900 es creà la Cambra Agrícola. En aquest cas, la nòmina d'hisendats és la següent: Miquel Coll i Caritg, de Roses; Subies Sala i Josep M. Junyer, de Figueres; Anton Rocalba, de Biure; Pere Pou, de Sant Miquel de Fluvià; germans Batlle, de Sant Tomàs de Fluvià; Josep de Pont, de Torroella de Fluvià; Miquel Ordis, de Crespià; Albert de Genover, de Pins; N. Planas, de Vilarig; Vicens Sans, de Biure i Francesc Casamor, de Navata.⁽¹⁶⁸⁾ En definitiva, aquest grup de propietaris recollien el missatge que el 1884 Joan Tutau havia proposat en la memòria titulada *Medios de levantar la agricultura en el Ampurdán de su postración*, publicada el 1888, presentada en un certamen celebrat al Casino Menestral de Figueres, en la qual:

“...incita als empordanesos, i en especial els propietaris il·lustrats, a crear sindicats, perquè ‘tendrán a gloria ser los primeros en España de crear los Sindicatos, asociación imponderable por los inmensos beneficios que procura a cuantos se amparan en su deleitable sombra’”.⁽¹⁶⁹⁾

164. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, títols solts, capsa 6.

165. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, fulletó titulat *Bodas de plata de la Cámara Agrícola Oficial del Ampurdán*, pàgs. 4-5, capsa 19. Opuscle important per la cronologia dels fets més destacables dels seus primers vint-i-cinc anys d'existència.

166. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, fulletó imprès convocant una reunió per aprovar els estatuts del Sindicat Oliverer de l'Empordà, Figueres, 19 d'abril de 1913, impremta de *La Veu de l'Empordà*, capsa 13. Hom no disposa en l'arxiu de la família Coll de gaire documentació sobre l'esmentat sindicat. Malgrat tot, existeixen algunes notes manuscrites que permeten refer les llistes de socis, alguna acta dispersa i alguns comptes de l'entitat, segurament en poder de Miquel Coll i Caritg per la seva condició de president.

167. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, saluda de l'enginyer en cap del Servei Agronòmic de l'Estat, Girona, 6 de febrer de 1914, capsa 13; nota manuscrita solta, capsa 13.

168. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, fulletó imprès convocant una reunió per aprovar els estatuts del Sindicat Oliverer de l'Empordà, Figueres, 19 d'abril de 1913, impremta de *La Veu de l'Empordà*, capsa 13.

169. FERRER i GIRONÈS, Francesc, *Els moviments socials a les comarques gironines*, Santa Coloma de Farners, Diputació de Girona i AIGSA, 1998, pàgs. 109-110.

Les primeres gestions que hom documenta tingueren lloc l'abril de 1913, quan se celebrà una assemblea al local de la Cambra Agrícola de l'Empordà a Figueres per tal d'aprovar els estatuts del nou sindicat.⁽¹⁷⁰⁾ Posteriorment, el 31 de maig de 1913, es presentà al Govern Civil de Girona la sol·licitud per inscriure en el registre oficial d'associacions l'entitat.⁽¹⁷¹⁾ Amb tot, no fou fins al 6 de febrer de 1914 que no s'oficialitzà la seva inscripció.⁽¹⁷²⁾

En la seva gestió al front del sindicat destaca la sol·licitud a la Direcció General d'Agricultura de la concessió del dret dels sindicats oliverers de nomenar inspectors per tal de controlar la qualitat de les indústries olivereres empordaneses i la possible adulteració dels olis (1914-1916), de la mateixa manera com es permetia a les entitats orientades al sector vitivinícola.⁽¹⁷³⁾ Aquestes gestions foren complexes i llargues, bàsicament per la inestabilitat política a Madrid, amb els conseqüents canvis de ministre d'Agricultura, i, *curiosament*, per la pèrdua de la documentació tramesa a l'esmentat ministeri.⁽¹⁷⁴⁾

El 1895-1896 hom pot documentar la seva condició de soci de l'Sport Figuerense. A més, la seva activitat civil s'estengué en el seu suport econòmic al cos de bombers de Figueres (almenys els anys 1885, 1888, 1889 i 1890)⁽¹⁷⁵⁾ i a d'altres activitats de tipus religiós. Capítol a part mereix la seva preocupació per la construcció de vies de comunicació que permetessin un progrés econòmic, que en darrera instància l'havia d'afavorir directament. Si més amunt, en veure la seva actuació política al capdavant de l'Ajuntament de Roses, s'havia interessat en comunicar el port de Roses amb el ferrocarril, ara el localitzem fent donatius per a la construcció de la carretera d'Oix a Castellfollit de la Roca (1877,⁽¹⁷⁶⁾ 1882⁽¹⁷⁷⁾ i 1897), sortida natural dels seus productes agropecuaris: “...*facilitando de este modo la exportación, además de los granos, la de los carbones y maderas de construcción y de castañedas...*”⁽¹⁷⁸⁾ Una altra via de sortida de la producció de les seves propietats de l'herència Caritg era a través del coll de Bassegoda. En aquest sentit, des de 1908 es parlava de la construcció d'una carretera que unís Albanyà amb

170. Vegeu la nota anterior.

171. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, notificació de la Secció de Foment del Govern Civil de l'entrada de la sol·licitud d'inscripció del Sindicat Oliverer de l'Empordà, capsa 13.

172. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, saluda de l'enginyer en cap del Servei Agronòmic de l'Estat, Girona, 6 de febrer de 1914, capsa 13.

173. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, correspondència entre l'exsenador Manuel de Bofarull i Miquel Coll i Caritg, capsa 13.

174. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, acta del Sindicat Oliverer de l'Empordà de 14 de maig de 1914, capsa 15.

175. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, rebuts solts, capses 7-9.

176. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Fulgenci Vila a Miquel Coll i Caritg, de 7 de gener de 1877, capsa 11.

177. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, rebut del primer de maig de 1882 d'un donatiu de 50 ptes., capsa 13.

178. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Fulgenci Vila a Miquel Coll i Caritg, de 7 de gener de 1877, capsa 11.

Tortellà.⁽¹⁷⁹⁾ El 1912 es presentà un projecte que Miquel Coll i Caritg no acceptà, atès que hom no preveia que el camí passés per Llorona, amb el conseqüent perjudici per ell mateix i el conjunt de la població.⁽¹⁸⁰⁾ Finalment, la Mancomunitat de Catalunya inclogué la carretera d'Albanyà a Tortellà en la relació de vies de comunicació més necessàries, segons l'acord pres pel Consell Permanent el 4 de gener de 1917. Aquest mateix any s'havia de començar la construcció del tram entre Albanyà i Bassegoda. I, evidentment, Miquel Coll i Caritg tornà a protestar per la decisió, adhuïnt que Llorona era el nucli poblacional, administratiu (l'escola) i religiós (la parròquia) més important de la zona.⁽¹⁸¹⁾

4. L'ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT DEL PATRIMONI AGRARI COLL EN TEMPS DE MIQUEL COLL I CARITG

Les dades que hom posseeix sobre l'estructura del patrimoni agrícola de la família Coll només permeten fer una aproximació fidedigna durant el darrer terç del segle XIX. Amb anterioritat a aquest període, les informacions que es troben a la documentació consultada són molt generals, indirectes i no permeten fer una valoració global de la seva estructura. Hom pot observar que el patrimoni familiar, en el moment en què se'n fa càrrec Miquel Coll i Caritg, està format per diverses propietats agrícoles agrupades en diferents masos, situats en el terme de Roses, en el cas de l'herència paterna, i a l'alta Garrotxa (Llorona, Besalú, Tortellà, Beuda) en el cas de l'herència materna. Segons un inventari de 1880,⁽¹⁸²⁾ Miquel Coll i Caritg hereta del seu pare Benet les següents propietats:

- Heretat mas Coll, que inclou:
 - El mas Coll (abans mas Roig), compost del mas, una casa pallar, un oratori i un molí fariner. En total, l'extensió estricta del mas eren 117 vessanes de terreny (25,59 hectàrees), ocupades per camps, vinyes, olivars, alzinars, bosc, hort i erm.
 - Un camp darrere les Muralles o camp Ribot, de 4 vessanes (87,49 àrees).
 - Un camp a Santa Margarida, d'1 vessana (21,87 àrees).
 - Un camp a la Garriga o Elias, de 3,5 vessanes (76,55 àrees).
 - Una finca de camp i vinya en el territori de la Trencada, de 5 vessanes (1,937 hectàrees), per la qual pagava un cens anual de 8,66 ptes. al Comú.

179. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Josep Abel, procurador de les propietats de Miquel Coll i Caritg a Llorona, de 9 de març de 1908, caps 13.

180. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, full solt, caps 19.

181. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, carta de Josep Abel, procurador de les propietats de Miquel Coll i Caritg a Llorona, de 6 d'abril de 1917, caps 19.

182. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, inventari de 10 de febrer de 1880, en poder del notari de Roses Joaquim Xirau, caps 6.

– Una vinya a les Arenes, de 5 vessanes (1,937 hectàrees), per la qual pagava un cens anual de 6 ptes. al Comú.

– Una vinya i olivar al territori dels Mocarrells, de 5 vessanes (1,937 hectàrees).

– Un olivar a la Brugueda o olivar del mas Boscà, de 4 vessanes (87,49 àrees).

– Un camp a les Arenes, de 4 vessanes (87,49 àrees).

– Un solar a la vila de Roses, al carrer de l'Escorxador, de 60 pams d'orient a ponent i 50 de sud a nord, i pel qual pagava un cens anual d'1 pta. al senyor Mairó.

– Una casa a la vila de Roses, al carrer Hornos (actualment Joc de la Pilota), de 58 pams d'orient a ponent i 22 de sud a nord.

El valor total de l'heretat del mas Coll era de 40.290 ptes.

• Heretat del mas Alzeda, que inclou:

– El mas Alzeda, amb una extensió de terres de 1.023 vessanes (223,77 hectàrees), compost de camp, vinya, olivar, bosc i un barranc. Sense càrregues.

El valor total de l'heretat del mas Alzeda era de 21.110,8 ptes.

• Casa a Figueres, composta de:

– Casa al carrer Nou, 61, de 60 pams d'orient a ponent i 81 de sud a nord.

– Pati contigu al carrer Sant Pau, de 138 pams d'orient a ponent i 81 de sud a nord.

El valor total era de 3.284 ptes.

• Casa a Figueres, al carrer Nou, 75, de 40 pams pel costat d'orient, 48 per ponent, 114 de fons i un pati de 80 pams de profunditat.

El valor total de la finca era de 1.641 ptes.

En conjunt, les propietats heretades per via paterna sumaven un patrimoni de 66.325,8 ptes. (un 14,51% del total del patrimoni heretat per Miquel Coll i Caritg). Més important era el llegat de la seva mare, la pubilla Verònica Caritg, que el féu hereu universal en el seu testament esmentat de 1857. En aquest cas, el valor del patrimoni ascendia a 390.765,48 ptes. (un 85,49% de tot el patrimoni). Veiem-ne el contingut:⁽¹⁸³⁾

• Heretat mas Caritg, que inclou:

– El mas Caritg, compost de 4 cases, totes amb entresol i primer pis.

– 30 vessanes de 1a qualitat de cereals.

– 36 vessanes de 2a qualitat de cereals.

– 51 vessanes de 3a qualitat de cereals.

– 300 vessanes de bosc de 1a qualitat.

– 35 vessanes de bosc de 2a qualitat.

– 889 vessanes d'erm.

El valor total de l'heretat del mas Caritg era de 114.366,66 ptes.

183. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, inventari dels béns materns de 18 de setembre de 1878, en poder del notari de Roses Joaquim Xirau, caps 6.

- Heretat Torrelles (partit de Besalú). Mas Pineda, que inclou:
 - El mas Pineda, compost de 3 cases, totes amb entresol i primer pis.
 - 3 quarteres i 21 mesurons de 1a qualitat de cereals.
 - 9 quarteres i 5 mesurons de 2a qualitat de cereals.
 - 18 quarteres de 3a qualitat de cereals.
 - 9 quarteres i 12 mesurons de bosc de 2a qualitat.
 - 121 quarteres 18 mesurons d'erm de 2a qualitat.
 - 317 quarteres d'erm de 3a qualitat.

El valor total de l'heretat Torrelles (mas Pineda) era de 187.866,66 ptes.

- Heretat mas Xuliu de Besalú, que inclou:
 - Una casa al carrer Sant Vicenç, 28 de Besalú, per valor de 3.200 ptes.
 - Una casa al carrer Sant Vicenç, 46 de Besalú, per valor de 1.600 ptes.
 - Un camp dit “Horta” a Besalú, d'extensió 43,74 àrees, per valor de 3.666 ptes.
 - Un camp dit “Camp de Fita” a Besalú, d'extensió 21,87 àrees, per valor de 800 ptes.
 - Un camp dit “La Moyona” a Besalú, d'extensió 43,74 àrees, per valor de 1.333,43 ptes.
 - Un hort anomenat “Hort de Capellada” a Besalú, d'extensió 5,46 àrees, per valor de 666,75 ptes.
 - Un camp amb algun oliver i vinya dit “Quintà” a Besalú, d'extensió 109,35 àrees, per valor de 2.666,16 ptes.

- Heretat a Lligordà:
 - Una peça de terra camp i oliver de 76,55 àrees, per valor de 1.333,16 ptes.

- Heretat mas Boscà:
 - Una casa de planta baixa i pis (el mas).
 - 19 vessanes (4,15 hectàrees) de vinya de 2a qualitat.
 - 4 vessanes (87,49 àrees) de vinya de 3a qualitat.
 - 36 vessanes (7,87 hectàrees) de camp de 1a qualitat.
 - 89 vessanes (19,46 hectàrees) de camp de 2a qualitat.
 - 2 vessanes (43,74 àrees) de camp de 3a qualitat.
 - 10 vessanes (2,18 hectàrees) d'oliver de 1a qualitat.
 - 4 vessanes (87,49 àrees) d'oliver de 2a qualitat.
 - 4 vessanes (87,49 àrees) d'erms de 2a qualitat.
 - 17 vessanes (3,71 hectàrees) d'erms de 3a qualitat.
 - Un hort.

El valor total de l'heretat del mas Boscà era de 73.266,66 ptes.

En el cas concret de les propietats situades en el terme de Roses, hom pot comprovar la seva importància i extensió, a nivell local, a través de l'amillament del municipi realitzat entre els anys 1860-1868, estudiat fa gairebé vint anys per Dolors Armengol,⁽¹⁸⁴⁾ les dades del qual permeten saber quina importàn-

184. ARMENGOL I CUSTAL, Dolors, “La agricultura en..., pàgs. 11-137.

cia tenien les propietats de la família Coll dins del conjunt del municipi. Segons aquesta autora, el municipi rosinc posseïa durant aquests anys, a mitjan segle XIX, un total de 2.388,4 ha de terres agrícoles, dedicades bàsicament al cultiu de la trilogia mediterrània (blat, oli i vi), amb predomini de la vinya i l'olivar:

“Podemos apreciar muy claramente como la vid i el olivo son los cultivos predominantes de esta zona. Con una ligera diferenciación a favor de la viña en el sector Noroeste (municipios de Cadaqués, Port de la Selva, Roses, Sant Climent, Espolla)”.⁽¹⁸⁵⁾

A través de les dades de l'amillament, obtingudes per Dolors Armengol, hom pot comprovar aquesta afirmació i quina importància tenia cada cultiu en el conjunt de les terres agrícoles del municipi.⁽¹⁸⁶⁾

Erm	40%
Vinya	21%
Olivar	21%
Sembrats	18%
Bosc	1%

En l'amillament, Benet Coll i Custou declara com a propietats seves els masos Coll, Alzeda i Boscà. Aquest darrer, només, el posseeix en usdefruit fins a la majoria d'edat del seu fill, juntament amb la resta de propietats de la seva difunta muller, Verònica Caritg.⁽¹⁸⁷⁾ Declara un total de 768,25 vessanes, equivalents a 168 hectàrees, 10 àrees i 72 centiàrees;⁽¹⁸⁸⁾ que equivalen, aproximadament, a un 7% de les terres agrícoles del municipi. La distribució de les diferents produccions agrícoles dins d'aquestes terres era la següent:⁽¹⁸⁹⁾

Conreus	Extensió	% del total de terres del municipi
Erm	307 vessanes (66 ha, 91 a, 76 ca)	26,76%
Vinya	240 vessanes (52 ha, 51 a, 64 ca)	10,48%
Camp	120 vessanes (26 ha, 15 a, 67 ca)	4,7%
Olivar	88 vessanes (19 ha, 18 a, 15 ca)	4,03%
Bosc	10 vessanes (2 ha, 17 a, 97 ca)	0,1%
Hort	3,25 vessanes (70 a, 91 ca)	sense dades

185. ARMENGOL I CUSTAL, Dolors, “La agricultura en...”, pàg. 36.

186. En aquest treball, però, hi ha dos elements que distorsionen la realitat: d'una banda, no hi figura el tant per cent de terreny del municipi dedicat a horta, probablement a causa de la seva reduïda importància i, en segon lloc, el total obtingut al sumar les xifres que dona la seva autora és d'un 101%. Aquest petit error provoca una lleu distorsió dels resultats obtinguts.

187. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, testament de Verònica Caritg, en poder de Joan Salamó notari de Castelló d'Empúries, 22 de juny de 1857, caps 6.

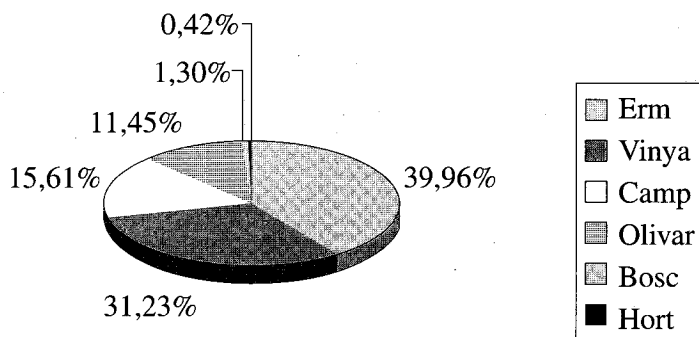
188. Tot i que l'equivalència entre vessanes i hectàrees pot variar segons el lloc o la documentació utilitzada, en aquest treball s'ha agafat com a punt de referència la utilitzada per la pròpia documentació consultada, que tot sovint utilitza les dues mesures. Segons aquesta equivalència, una hectàrea equival a 4,57 vessanes.

189. ARM, Fons Municipal, secció Serveis Econòmics, sèrie 2.4.1.1. Amillaments, 1860-68.

Vista en conjunt, al voltant de 1860-1868 les propietats de Benet Coll i Custou a Roses es dediquen a:

Erm	39,96%
Vinya	31,23%
Camp	15,61%
Olivar	11,45%
Bosc	1,30%
Hort	0,42%

Distribució dels cultius en les propietats del patrimoni Coll

En aquests dos quadres, hom comprova efectivament com el patrimoni agrari dels Coll a la vila de Roses se centra bàsicament en l'explotació de la trilogia mediterrània, blat, vi i oli, mentre d'altres possibles cultius alternatius no ocupen ni un 2% del total. Alhora, en ella predominen els erms –entenent per erms els espais que en aquell moment no estan en explotació–. Cal destacar, nogensmenys, que el principal producte és la vinya, fet que no és gens estrany si es té present que la major part d'aquests terrenys es troben situats en vessants de muntanya de difícil conreu, en la zona que Dolors Armengol qualifica de “*tierras marginales*”, on un dels pocs conreus factibles econòmicament és la vinya –també l'olivera, evidentment–. Hi esdevindrà quasi un monocultiu a partir de mitjan segle XIX, quan hi ha un període continu d'alça de preus d'aquest producte, afavorit per l'aparició de la fil·loxera a França i el conseqüent augment de les exportacions, tal com afirma Dolors Armengol:

“A partir de los años 60, la viña toma ventaja. Los terrenos más difíciles e inaccesibles de las montañas de Cap de Creus son conquistados por la vid.”⁽¹⁹⁰⁾

190. ARMENGOL I CUSTAL, Dolors, “La agricultura en...”, pàg. 46.

En el mateix amillarament hom pot observar com l'orografia del terreny condiciona el tipus de producció agrícola que s'hi realitza dins dels diferents masos que componen la propietat:⁽¹⁹¹⁾

	Mas Coll	Mas Alzeda	Mas Boscà
Vinya	31 vess. (22,14%)	42 vess. (10,99%)	167 vess. (67,81%)
Olivar	35 vess. (25%)	36 vess. (9,42%)	17 vess. (6,9%)
Camps	57 vess. (40,71%)	1 vess. (0,26%)	62 vess. (25,17%)
Erms	5 vess. (3,57%)	302 vess. (79,05%)	
Bosc	10 vess. (7,14%)		
Hort	2 vess. (1,42%)	1 vess. (0,26%)	0'25 vess. (0,10%)
Totals	140 vess. (18,22%)	382 vess. (49,72%)	246'25 vess. (32,5%)

Com es pot comprovar, el mas més ric i diversificat en la seva producció és l'anomenat mas Coll, on hi predomina el cultiu de cereals, fet que cal posar en relació amb la zona que ocupa a la plana empordanesa, una de les millors zones agrícoles del municipi. El mas de l'Alzeda, situat dalt de les muntanyes del cap de Creus, posseeix un terreny més agrest i rocallós, on hi predominen els erms, i els dos únics conreus factibles són la vinya i l'olivar. Finalment, en un terme intermig, es troba el mas Boscà, situat en els primers vessants de la serra de Rodes, en el qual predominen els cultius de la vinya i els cereals. Aquests resultats, però, tot i el seu interès, han de ser llegits amb una certa prudència, ja que el document que ha servit de base per a la seva elaboració, l'amillarament de 1860-1868, és un tipus de documentació molt inexacta, on sovint –com s'ha vist en l'apartat anterior– hi ha una important ocultació per part dels propietaris agrícoles,⁽¹⁹²⁾ que d'aquesta manera pretenen evitar el pagament d'impostos, fet ja documentat per Dolors Armengol:

“La ocultación de la propiedad se da en mayor o menor intensidad en los amillaramientos. Por ello, su empleo me ha planteado junto con una serie de dudas el problema de su fiabilidad”⁽¹⁹³⁾

Aquesta ocultació es comprova quan es comparen els resultats de l'amillarament amb els que s'obtenen de l'estudi d'altres documents procedents del fons patrimonial de la família Coll, en concret, dels inventaris citats anteriorment, realitzats per Benet Coll Custou i, posteriorment, pel seu fill Miquel Coll i Caritg, dels quals hom n'extreu les informacions següents:⁽¹⁹⁴⁾

191. ARM, Fons Municipal, secció Serveis Econòmics, sèrie 2.4.1.1. Amillaraments, 1860-68.

192. SEGURA, A., “Els amillaraments: una font per a l'anàlisi de la propietat de la terra a la segona meitat del segle XIX”, a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 8, Centre d'Estudis d'Història Rural del CEHI, Universitat de Barcelona (1990), pàgs. 235-265; en concret, sobre l'ocultació pàgs. 239-244.

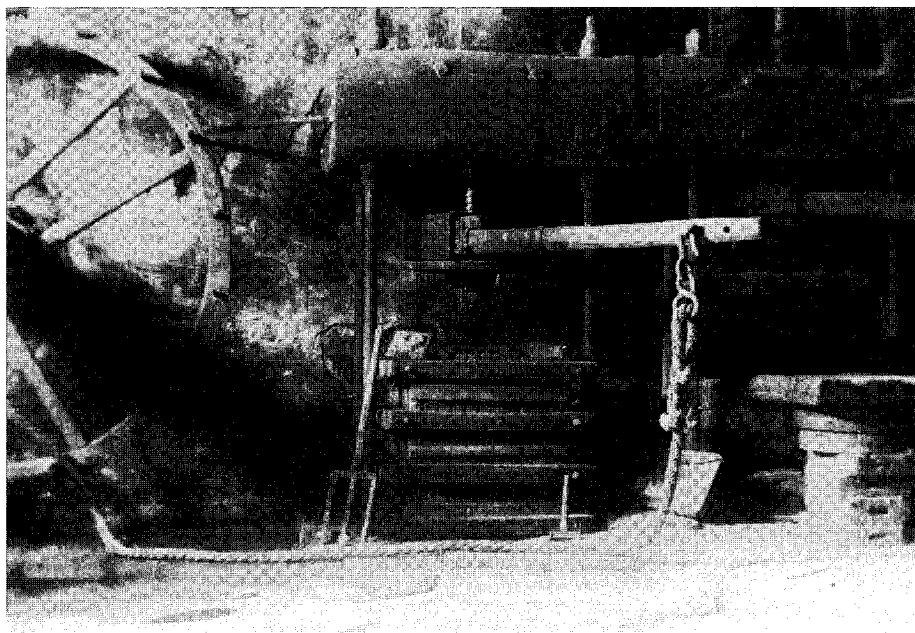
193. ARMENGOL I CUSTAL, Dolors, “La agricultura en...”, pàg. 17.

194. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, inventari de Miquel Coll i Caritg dels béns paternals, de 10 de febrer de 1880, basat en un anterior inventari de 1865 realitzat pel seu pare, Benet Coll i Custou, ambdós a la caps 6.

Mas	Extensió
Mas Coll	117 vessanes
Mas Alzeda	1.023 vessanes
Mas Boscà	186 vessanes
Altres	31,5 vessanes

En resum, l'observació d'aquest conjunt de dades permet concloure que el patrimoni de la família Coll a Roses, descrit en l'amillarament anteriorment esmentat (i constituït pels masos Coll, Boscà i Alzeda), està format en realitat per un total de 1.357,5 vessanes, que equivalen a 294,25 ha. Per tant, detectem una ocultació de 589,25 vessanes, és a dir, un 43% del patrimoni total. Aquest fet mostra clarament com les dades que s'obtenen de l'amillarament, tot i el seu interès, han de ser considerades només com una aproximació a l'estructura de la propietat del patrimoni Coll i no com una realitat econòmica. Alhora, juntament amb aquesta important ocultació de propietats, la comparació d'aquests dos tipus de documentació, l'una pública i l'altra privada, permet constatar dos fets:

a) L'ocultació de terres es concentra en aquelles propietats amb una orografia més problemàtica, en concret, al mas Alzeda que, pel seu caràcter muntanyenc i per la seva pobresa, són de més difícil control i de menor interès en una "possible" revisió de l'autoritat pública. La comparació no deixa dubte sobre aquest extrem:

Imatge 4: Imponent trull d'oli del mas Coll, actualment encara conservat parcialment. Arxiu Municipal de Roses. Col·lecció Coll, registre núm. 6.707.

Vessanes declarades Vessanes reals

mas Coll	140	148,5	Accés fàcil i bones terres
mas Alseda	382	1023	Mal accés i predomini d'erms

b) D'altra banda, cal esmentar un fet que resulta de difícil explicació. En l'amillament, el mas Boscà consta de 246,25 vessanes, mentre que en els inventaris només n'apareixen 186. Alhora, per altres informacions sabem que el mas Boscà constava en total de 201 vessanes de terra.⁽¹⁹⁵⁾ Davant d'aquest batibull de dades cal preguntar-se quina era la seva extensió real. Una explicació seria pensar que durant els anys transcorreguts entre la realització de l'amillament i els inventaris de Miquel Coll dels anys 80 s'hagués produït una venda de terres. Aquesta hipòtesi, però, no és plausible, ja que durant aquest període qui en té el control és Benet Coll i Custou, pare de Miquel, que té només l'usdefruit i, per tant, no podia legalment vendre res. L'explicació més probable d'aquesta diferència de dades, amb tota seguretat, es deu a un error de confecció del propi amillament. El mas Boscà, en origen, devia tenir un total de 186 vessanes de terreny, que és l'extensió que apareix en l'inventari de Miquel Coll i Caritg realitzat l'any 1880. Ara bé, com és que en una medició realitzada l'any anterior per l'agrimensor Josep Romañach la xifra sigui de 201 vessanes? Si hom llegeix atentament aquesta medició, observarà que part d'aquestes terres corresponen a vinyes i algun camp que en l'inventari no s'agrupen dins de cap mas, però que es troben situades molt a prop del referit mas Boscà, part de les quals en l'amillament s'han inclòs dins del mas Coll. Es tractaria, doncs, de terres que Miquel Coll i Caritg havia heretat del seu pare, les quals, per la seva proximitat física al mas Boscà, s'hi integren en el moment de realitzar-se la medició l'any 1879. Quant al probable error de l'amillament, hom té una instància enviada a l'Ajuntament de Roses el 14 d'agost de 1872 per Miquel Coll i Caritg on es queixa de l'excés de vessanes de la seva propietat que consten, fet que era només una veritat a mitges:

“Sabiendo que este año como en los anteriores, se ha de reformar el amillamiento que sin autorizacion superior, no ley, se hizo el año pasado, y estando y muy quejoso de dicho amillamiento su reparto de contribución territorial a mis heredades del manso Coll, Buscà y Alseda y siendome muy pesada dicha contribucion por tener un numero extraordinario de vesanas de tierra en mi propiedad; y a mas de esto un sinfín de vesanas de primera y segunda clase que ningun agrimensor ni perito imparcial inteligente a mi terreno encontrara”.⁽¹⁹⁶⁾

195. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, certificat de medició del mas Boscà fet per Josep Romañach i Berta, agrimensor titulat per l'Institut de Figueres, per ordre de Miquel Coll i Caritg l'any 1879, capsa 14.

196. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, instància presentada a l'Ajuntament de Roses per Miquel Coll i Caritg, el 14 d'agost de 1872, capsa 7.

L'estructura de la propietat del patrimoni Coll no restà, tanmateix, immòbil durant el període de direcció de Miquel Coll i Caritg. Malgrat les conseqüències de la fil·loxera, a partir bàsicament de 1890 iniciarà un procés d'engrandiment de les possessions, que coincideix amb una etapa de crisi agrícola. Miquel Coll i Caritg es dedicarà a comprar en un moment de dificultats econòmiques per a altres propietaris. Aquest procés d'adquisició de noves propietats se centrarà fonamentalment en el terme municipal de Roses, encara que també comprà finques a Palau-saverdera i Siurana:

- El 1885 compra l'“Hort de l'Estació”.
- El 1891 compra el mas Ballell, de Siurana, per un valor total de 12.774 ptes., compost de les terres del propi mas (3,685 ha valorades en subhasta per 9.600 ptes.), el camp denominat “Hort” (d'extensió 5,46 ha i valorat en 1.500 ptes.) i el Pla de l'Espasa (de 6,77 ha i 1.664 ptes.).
- El 17 de desembre de 1896 adquireix el mas Pairet de Roses i totes les seves terres pel preu de 16.000 ptes.⁽¹⁹⁷⁾
- El mateix any 1896 adquireix una finca denominada “Nervis”, situada entre el mas Coll i la riera Trencada.
- Entre 1897 i 1899 compra diverses finques al terme de Palau-saverdera, a la zona de l'estany de “La Fangassa”: el 3 d'octubre de 1897 adquireix un camp de 3,5 vessanes a Maurici Berta, el 10 d'agost de 1898 un altre camp de 3 vessanes a Manuel Causa i, finalment, un altre camp el 12 de gener de 1899 a Josep Isach.
- El 1898 compra una finca al territori de Santa Margarida.
- L'adquisició més important del període és el mas Fumats, el 10 de juliol de 1899, a Maurici Baitg i Caritg i Carles d'Albert i de Peralta. Es tracta d'una propietat de 149 vessanes (32,44 ha). La compra incloïa tant el domini útil com el directe, que era en poder dels hereus de Maurici d'Albert i de Terrades.⁽¹⁹⁸⁾ Pot ésser interessant fer una petita digressió i resseguir l'evolució de la propietat del mas Fumats, sobretot amb la intenció de completar les informacions que Joan Rabell pogué obtenir en el seu moment. L'abat del monestir d'Amer i de Roses detentava el 1692 el domini directe del mas Fumats.⁽¹⁹⁹⁾ Al mateix temps, qui en detentava el domini o propietat útil, és a dir, qui l'explotava directament era la família Albert, de Castelló d'Empúries, mitjançant Pere Pau Albert. Els Albert eren una família de terratinents, el major dels quals fou Maurici d'Albert i de Terrades. Al llarg del segle XIX passaren a viure a Figueres i, posteriorment, a Barcelona i, fins i tot, a Madrid.

197. RABELL i COLL, Joan, *Els masos...*, pàg. 59.

198. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, compravenda d'una peça de 3 vessanes al mas Fumats atorgada per Rafael, Maurici i Anna Maria Roig a favor de Miquel Coll i Caritg, de 13 d'abril de 1909, en poder del notari de Figueres Martí Mestre i Borrell, capsa 7; venda perpètua d'una peça de 2 vessanes atorgada per Pere Barceló i Berta a favor de Miquel Coll i Caritg, de 28 de maig de 1910, en poder del notari de Figueres Martí Mestre i Borrell, capsa 7.

199. RABELL i COLL, Joan, *Els masos...*, pàg. 184.

Pere Pau Albert, en el seu últim testament de 12 de juliol de 1694, fa un fideïcomís sobre els seus béns.⁽²⁰⁰⁾ Malgrat tot, alguns problemes econòmics obligaren Narcís Albert a vendre a carta de gràcia el mas Fumats i les seves terres, el mas Estrader i el mas Puigmirat a Pere Josep Atxer el 2 de març de 1703.⁽²⁰¹⁾ No obstant això, i sense saber com i quan, els Albert recuperaren el control d'aquestes propietats de manera ininterrompuda fins a les acaballes del segle XIX, a excepció del mas Puigmirat, del qual tot sembla indicar que no havia recuperat el domini útil des de les primeries del segle XVIII, atès que el 30 de juny de 1737 fou venut per Jaume Berta, que probablement comprà a l'esmentat Atxer, a favor de Francesc Mir i Llorens. Posteriorment, el 15 de juny de 1760, Francesc i Miquel Mir, pare i fill, vengueren el mas Puigmirat a Sebastià i Domènec Pell, que el mantingueren gràcies a la renúncia que Maurici d'Albert i de Terrades pactà el 1826, després d'un llarg judici, amb Josefa Pell i Joan Baptista Borrell i Pell.⁽²⁰²⁾

És a partir de mitjan segle XIX que la documentació a l'abast proporciona un volum d'informació més interessant al nostre objecte. Efectivament, un dels personatges més estretament lligats al mas Fumats fou l'alferes de fragata Maurici d'Albert i de Terrades. Aquest hisendat era natural de Castelló d'Empúries i veí de Figueres. Nasqué el 1784 i els seus pares foren el doctor Josep Albert i Maria Terrades. Les seves possessions s'estenien per les poblacions de Llançà, Massanet de Cabrenys, Vilarnadal, Vilanova de la Muga, la Garriga, les Olives, Figueres i Roses, entre moltes altres. La nombrosa documentació que fa referència al mas Fumats ens informa de la gran quantitat d'establiments que efectuà entre la gent de Roses, en petites parcel·les de 3 o 4 vessanes, generalment. L'anàlisi d'aquesta gent subestablerta, de totes les professions (pescadors, menestrals, pagesos, basters, fusters, comerciants, etc.), permet dibuixar un retrat de la societat rosinca de primera mà al llarg del segle XIX i analitzar, a partir dels contractes d'establiment emfitèutic, les condicions econòmiques dels anys anteriors a l'aparició de la fil·loxera, propòsit que s'escapa del nostre objectiu. Amb tot, l'escalada dels preus dels productes derivats del raïm impulsà a posar en explotació fins i tot les terres més marginals del mas Fumats, aquelles que s'enfilaven en els costers més pronunciats de la seva part superior. L'activitat al mas Fumats era gairebé frenètica a l'època de la verema. El paisatge que hom podia contemplar recorda l'afortunada expressió de Pierre Vilar referent a l'immens formigueig de persones treballant les petites parcel·les de vinya, enmig de les quals un laberint de camins conduïen els matxos a peu de producte.

200. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, concòrdia, renúncia i subestabliment atorgat per Maurici d'Albert i de Terrades a favor de Josefa Pell i Joan Baptista Borrell i Pell, de Cadaqués, en poder del notari de Figueres Bonaventura Sans, 23 de juny de 1826, caps 7.

201. Vegeu la nota anterior. També: RABELL i COLL, Joan, *Els masos...*, pàg. 184.

202. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, concòrdia, renúncia i subestabliment atorgat per Maurici d'Albert i de Terrades a favor de Josefa Pell i Joan Baptista Borrell i Pell, de Cadaqués, en poder del notari de Figueres Bonaventura Sans, 23 de juny de 1826, caps 7.

Maurici d'Albert i Terrades deixà la propietat del mas Fumats als seus néts Manuel i Carles d'Albert i de Peralta, fills de Maurici d'Albert i Carrasco i Dolors de Peralta. En el codicil –o acta de darrera voluntat, complementari al testament i del qual aclaria i modificava algunes de les disposicions– que Maurici d'Albert i Terrades signà el 9 de juliol de 1867, s'establia que un consell familiar format per la mare i els oncles dels hereus administraria, fins a la majoria d'edat dels hereus –25 anys–, l'usdefruit del mas Fumats, excloent expressament el fill del testador, Maurici d'Albert i Carrasco.⁽²⁰³⁾

La situació econòmica dels Albert devia variar ostensiblement, atès que el 30 de juny de 1898 l'advocat de Figueres Marià Baig i Caritg s'adjudicava la meitat indivisa del mas Fumats pertanyent fins aleshores a Manuel d'Albert i de Peralta pel valor de les seves 2/3 parts. La raó: un deute de 11.200 pessetes que l'advocat Baig realitzà a Manuel d'Albert.⁽²⁰⁴⁾ Així mateix, el 28 d'abril de 1899, Manuel hagué de cedir al seu germà Carles, propietari de l'altra meitat indivisa del mas Fumats, tots els censos i pensions que rebia de l'heretat en qüestió i que encara no havia percebut, com a pagament d'un deute de 7.500 ptes. més els interessos al 5%, creat el 18 d'abril de 1895.⁽²⁰⁵⁾ Aquests ingressos eren els següents: 181 ptes, 46 maials d'oli, 7 quintars i 2 arrobes de raïms, 3 quarteres, 3 quartans i 6 picotins de blat, 13 quarteres d'olives i terços de fruits de diverses finques establertes. Els ensurts econòmics, no obstant això, també afectaren Carles d'Albert, atès que el 1897 es veié obligat a concertar un préstec de 10.000 ptes. al 6% anual, a causa del qual hagué d'hipotecar com a garantia la seva meitat del mas Fumats.⁽²⁰⁶⁾ Amb tot, pogué fer front als pagaments i la seva herència restà en el seu poder.

En aquesta època, d'altra banda, el paisatge del mas Fumats havia variat una mica respecte al que presentava abans de l'atac ferotge de la fil·loxera. Els mateixos productes que hem esmentat com a pagaments de censos així ho confirmen. Si abans de 1879 el predomini de la vinya era incontestable, ara, el 1899, el mas Fumats era curull d'alzines sureres, oliveres, horts i vinyes. La producció s'havia diversificat.⁽²⁰⁷⁾

203. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, codicil en poder del notari de Figueres Josep Draper, capsa 7.

204. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, documentació del judici executiu interposat per Marià Baig i Caritg contra Manuel d'Albert i de Peralta, 1898, capsa 7.

205. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, cessió atorgada per Manuel d'Albert i de Peralta a favor del seu germà Carles d'Albert i de Peralta, en poder del notari de Figueres José Pedro Cañellas, 28 d'abril de 1899, capsa 7.

206. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, préstec atorgat per Ramon Xirau i Llorens i Maria de l'Encarnació Cañellas i de Paz a favor de Carles d'Albert i de Peralta el 22 de juny de 1897, capsa 7.

207. Entre d'altres referències sobre el paisatge del mas Fumats, hom pot consultar les diferències esmentades en AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, establiment emfitèutic atorgat per Maurici d'Albert i de Terrades a favor de Jacint Romanyach, boter de Roses, de 5 vessanes de vinya, el 21 de desembre de 1851, en poder del notari de Figueres Josep Draper, capsa 7 i la venda de la mateixa finca 50 anys després: compravenda atorgada per Josep Romanyach i Badua a favor de Miquel Coll i Caritg d'una peça de 5 ves-

En definitiva, el mas Fumats tenia dos propietaris el 1899: Carles d'Albert i de Peralta, per via hereditària, i Marià Baig i Caritg, gràcies a un crèdit no retornat. Sigui com sigui, aquesta situació no es mantingué gaire temps. Com s'ha esmentat més amunt, el 10 de juliol del mateix any de 1899, Carles d'Albert i Marià Baig vengueren a Miquel Coll i Caritg tota l'heretat del mas Fumats, de 149 vessanes.⁽²⁰⁸⁾ Hi havia un nou i únic propietari. Tanmateix, durant els anys següents, Miquel Coll i Caritg emprengué una activa política d'adquisició de petites parcel·les del mas amb la finalitat de completar el conjunt del mas Fumats. En datem el 1902, 1905, 1909, 1910, 1916, etc. Vegem-ho:

– El 19 d'octubre de 1901 compra a Josep Romañach i Badua una finca de 5 vessanes al mas Fumats.⁽²⁰⁹⁾

– L'1 de febrer de 1902 compra a Pere Sudrià i Marcó una peça de terra de 3 vessanes al mas Fumats.⁽²¹⁰⁾ Aquesta finca fou establerta el 8 d'agost de 1845 per Maurici d'Albert i de Terrades a Domènec Sudrià, el qual la deixà en herència al seu fill Pere.

– El 17 de maig de 1902 adquireix als germans Empar, Sebastià, Joan i Anna Ribas i Turró, hereus de Miquel Turró, establert el 8 d'agost de 1845 per Maurici d'Albert i de Terrades, una peça de terra de 2 vessanes al mas Fumats.⁽²¹¹⁾

– El 10 de juny de 1905 compra a Carme Vigo i Romañach una finca de 3 vessanes al mas Fumats.⁽²¹²⁾ Aquesta peça la posseïa per herència del seu pare Joan Vigo, subestablert amb el seu germà Josep el 1851 per Maurici d'Albert i de Terrades.

– El 13 d'abril de 1909 compra a Rafael, Maurici i Anna Maria Roig i Berta una finca plantada de vinya i olivera de 3 vessanes al mas Fumats.⁽²¹³⁾ Els germans Roig la tenien per herència del seu pare Josep Roig, que, al seu torn, l'havia comprada a Nicolàs Macau i Bonet, establert en emfiteusi el 1862 per Maurici d'Albert i de Terrades.⁽²¹⁴⁾

(...) sanes, ocupades bàsicament d'alzines sureres, de 19 d'octubre de 1901, en poder del notari de Castelló d'Empúries Isidre Mayor i Singla, capsa 7. També es pot trobar una descripció del mas Fumats a l'arrendament atorgat per Miquel Coll i Caritg a favor de Josep Donat i Ventós i Antoni Saurí i Llorens de dues peces de terra, de 30 d'agost de 1902, en poder del notari de Castelló d'Empúries Isidre Mayor i Singla, capsa 7.

208. No existeix en l'Arxiu Patrimonial de la Família Coll de Roses l'escriptura de l'esmentada compravenda. No obstant això, en qualsevol establiment efectuat per Miquel Coll i Caritg al mas Fumats s'hi fa constar la seva qualitat de propietari per raó de l'esmentada transacció.

209. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, compravenda en poder del notari de Castelló d'Empúries Isidre Mayor i Singla, capsa 7.

210. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, compravenda en poder del notari de Castelló d'Empúries Isidre Mayor i Singla, capsa 7.

211. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, compravenda en poder del notari de Castelló d'Empúries Isidre Mayor i Singla, capsa 7.

212. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, compravenda en poder del notari de Castelló d'Empúries Isidre Mayor i Singla, capsa 7.

213. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, compravenda en poder del notari de Figueres Martí Mestres i Borrell, capsa 7.

214. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, establiment de 18 d'octubre de 1862 en poder del notari de Figueres Josep Draper, capsa 7.

– El 28 de maig de 1910 adquireix a Pere Barceló i Berta un olivar de 2 vessanes al mas Fumats.⁽²¹⁵⁾ Pere Barceló la tenia per compra a Joan Bech i Costa.⁽²¹⁶⁾

– El 16 de juliol de 1916 compra a Toribi Mallol i al seu fill Agustí una finca de 5 vessanes al mas Fumats.

A més, Miquel Coll i Caritg no dubta en recuperar les finques que pot mitjançant la renúncia de la persona establerta en emfiteusi, o generalment dels seus hereus, a causa de les càrregues oneroses que s'havien de satisfer: podem documentar els casos de Vicenç Simon i Carles que renuncia una peça de terra que tenia pel seu pare el 1901,⁽²¹⁷⁾ de les germanes Rosa i Dolors Soler, que renuncien el 1910 a un tros de 3 vessanes al mas Fumats, en què hi fou establert Francesc Soler, menestral de Roses⁽²¹⁸⁾ o, finalment, de Toribi Mallol, que tenia una finca de 5 vessanes del seu pare Joan Mallol, que fou establert el 6 d'abril de 1862.⁽²¹⁹⁾

En definitiva, Miquel Coll i Caritg planteja una estratègia d'adquisició de noves propietats destinada a completar l'operació més important del període, la compra del mas Fumats. És significatiu, per tant, que a partir de la compra del mas Fumats totes les noves adquisicions vagin destinades a completar aquesta heretat. Al mateix temps, cal no oblidar que la part més important del seu patrimoni se situava a l'Alta Garrotxa. Sembla com si l'objectiu fos ampliar el patrimoni amb terres situades a la plana, transformant la importància relativa de la localització de les propietats. En aquest sentit, es detecta un estancament en el volum del patrimoni Caritg i, en paral·lel, un procés d'engrandiment de les possessions a les terres baixes de la comarca. A més, es pot comprovar com la major part d'adquisicions s'efectuaren en la darrera dècada del segle XIX i la primera del XX, època, d'altra banda, de crisi agrícola general.⁽²²⁰⁾

A la seva mort, el patrimoni total era de 977.560,62 ptes.,⁽²²¹⁾ de les quals 799.261 ptes. són en béns immobles (terres i cases) i la resta era en metàl·lic i efectes financers. De fet, doncs, Miquel Coll i Caritg rebé un patrimoni valorat en 457.090,98 ptes. i l'engrandí amb noves terres, sobretot en el període de 1890-1900.

215. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, venda perpètua en poder del notari de Figueres Martí Mestres i Borrell, capsa 7.

216. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, compravenda de 7 de maig de 1898 en poder del notari de Castelló d'Empúries Isidre Mayor i Singla, capsa 7.

217. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, renúncia de Vicenç Simon i Carles a favor de Miquel Coll i Caritg, de 15 de desembre de 1901, capsa 7.

218. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, renúncia de Rosa i Dolors Soler, germanes de Francesc Soler, a favor de Miquel Coll i Caritg, de 10 de juliol de 1910, capsa 7.

219. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, renúncia de Toribi Mallol a favor de Miquel Coll i Caritg, de 16 de juliol de 1916, capsa 7.

220. GARRABOU, Ramon, "La crisi agrària espanyola de finals del segle XIX: una etapa del desenvolupament del capitalisme" a *Recerques*, núm. 5, Barcelona, (1975), pàgs. 163-216.

221. AMR, Fons Patrimonial Família Coll de Roses, sense classificar, laude a requeriment de Tomàs de Cendra i Terrades, realitzat el 22 d'octubre de 1920, en poder del notari de Figueres Martí Mestres i Borrell, capsa 6.

5. ALGUNES CONCLUSIONS

En primer lloc, cal destacar l'origen del patrimoni objecte d'anàlisi, que hom pot qualificar de típic en el cas català. Mitjançant l'activitat comercial i aprofitant les condicions de la crisi baixmedieval, una família d'homes propis aconseguirà acumular un capital d'origen mercantil prou important que els permetrà de transformar la seva activitat econòmica. L'agricultura esdevindrà a partir del darrer terç del segle XVII la seva nova dedicació i, alhora, iniciaran una primerenca diferenciació social que es materialitza en la fixació de la residència fora del clos murat de la vila, en un mas als afores. En tot cas, només es tracta d'una hipòtesi de treball i, per tant, cal avançar encara en la investigació del tema.

L'encert en els negocis, sobretot gràcies a una lectura atenta de les condicions dominants en cada moment, i una bona política matrimonial faran que el patrimoni augmenti constantment al llarg del segle XVIII. En aquest sentit, pot ésser instructiu veure l'evolució dels dots aportats per les successives dones de la família Coll, d'importància creixent, fet que ens permet constatar el seu progressiu ascens social i econòmic, en definitiva, el signe de la diferenciació pagesa que es produeix.⁽²²²⁾ A tall d'exemple, hom pot comprovar en els capítols matrimonials la seva evolució:

Dots aportats al patrimoni Coll

(rep)

1803	Joan Coll i Isern	1.000 lliures catalanes + 400 d'aixovar
1833	Benet Coll i Custou	2.000 lliures catalanes + 500 d'aixovar
1880	Miquel Coll i Caritg	4.000 lliures catalanes

Constatem com les estratègies matrimonials s'encaminen envers la formació, el manteniment i l'engrandiment del patrimoni de la família, alhora que representen un clar element de la seva voluntat de pertànyer a la classe dirigent. En aquest sentit, no deixem de constatar les vinculacions entre família i patrimoni, relacions que cal situar en la base de la construcció i manteniment de molts patrimonis agraris.

Quant a Miquel Coll i Caritg, màxim exponent del poder familiar, és un hisendat que actua d'acord amb els esquemes i els comportaments propis del seu grup social, però que també sap aprofitar un punt de partida en el qual la propietat és plena, capitalista, resultat de la lenta i atropellada revolució liberal espanyola. La possessió d'una propietat capitalista no li impedeix al mateix temps reclamar censos fins ben entrat el segle XX o practicar l'absentisme estacional, característiques, d'altra banda, generals a molts hisendats de les comarques gironines. De fet, és un exemple de l'ambigüitat i de la complexitat del camp català enmig d'un procés de transformació de les estructures de la propietat d'Antic Règim. Però també, Miquel Coll i Caritg és un per-

222. GIFRE i RIBAS, Pere, "Arxius patrimonials...", pàg. 63.

sonatge que intervé en política, des de posicions conservadores i acomodades al sistema de la Restauració. La forma política d'actuació és el caciquisme, l'ús de la coacció política nascuda del poder econòmic, documentada abastament en diverses conteses electorals. Així mateix, l'activitat política neix de la defensa d'uns interessos econòmics particularistes, exemplificats en el tema de l'amillament.

L'anàlisi de l'administració del patrimoni presenta una propietat en què els seus posseïdors han estat capaços d'aprofitar l'expansió agrícola que s'inicia a Espanya a partir de 1830-1840 amb la fi de l'Antic Règim i la implantació de les formes d'explotació capitalista al camp. Alhora, té lloc un fort creixement demogràfic a Catalunya, que provoca una forta demanda de noves terres per conrear. Aquest fet serà aprofitat per la família Coll per revaloritzar el seu patrimoni. En el patrimoni Coll aquesta posada en valor es basarà en el predomini del cultiu de la vinya, mentre que en les seves terres de la comarca de la Garrotxa continuaran explotant els recursos cerealícoles, ramaders i forestals, estratègia que els permet afrontar la crisi del camp català del darrer terç del segle XIX. Aquest fet, a més, es veurà potenciat per dues circumstàncies:

1. La crisi de la fil·loxera a França que provoca una forta demanda dels vins catalans.⁽²²³⁾

2. L'especial orografia de les terres del municipi rosinc, on hi predominen els terrenys abruptes i muntanyencs de difícil explotació, com es pot comprovar en observar la importància que tenen els erms en el conjunt dels terrenys agrícoles del municipi.

Gràcies, doncs, a la immillorable conjuntura econòmica que s'obre en aquest període pel cultiu de la vinya es posaran en explotació bona part d'aquests terrenys "pobres" mitjançant contractes d'emfiteusi o parceria. L'estratègia econòmica es completa amb l'explotació directa de les millors parts de la propietat. Posteriorment, l'època de crisi que s'obre a partir de la dècada de 1880 serà aprofitada pels Coll per augmentar l'extensió del seu patrimoni amb la compra del mas Ballell de Siurana (1891), el mas Pairet de Roses (1896) i, sobretot, el mas Fumats, peça al voltant de la qual girarà tota l'estratègia compradora posterior.

223. TERMES, Josep, *Història de...*, vol. VI *De la Revolució de...*, pàg. 100.